

5057

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక

దేశభాష అందుఁ దెలుగు లెస్స

సంపుటము

౮౫

సంచిక

౩

సంపాదకవర్గము

ప్రధాన సంపాదకులు :

శ్రీ కిళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ. బి. యల్.

సహాయసంపాదకులు :

“కవిమూర్ధస్య, కవి కంఠీరవ, శ్రీ కాకరవర్తి కృష్ణశాస్త్రిగారు.

“భాషాప్రణ” శ్రీ దువ్వూరి సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు.

“వ్యాకరణవిద్యాభాషాప్రణ” శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు.

“విమర్శకాగ్రేసర” శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు.

విషయసూచిక

1. మా హరిహరదేవుడు
శ్రీ కాకరవర్తి కృష్ణశాస్త్రి. 153-156
2. రసరాధాంశము
శ్రీ యస్వీ శోకరావు. 157-157
3. నా స్వామి
శ్రీ||శే|| గొట్టముక్కల రామకృష్ణశాస్త్రి 168
4. అహల్య - శాపమోక్షము
శ్రీ దువ్వూరి సూర్యనారాయణశాస్త్రి 169-172
5. శ్రీమద్రామాయణము - మానవత్వప్రతిష్ఠ
శ్రీ భమిడి సత్యనారాయణశర్మ 173-180
6. సాంఘికరంగమాహాత్మ్యము - తద్వ్యాఖ్యానము
శ్రీ సామవేదం శ్రీరామమూర్తి 181-196
7. ఛందోదర్పణము - కొన్ని విశేషములు
శ్రీ భట్టాచార్య 197-214
8. జీవనదర్శనము
శ్రీ వద్దిపర్తి చలపతిరావు 215-216
9. వేదశాస్త్రపరిషత్తు - స్వాగత శ్లోకములు 217-220
10. వ్యక్తివివేకము
శ్రీ భాగవతుల కటుంబరాయశాస్త్రి
11. (అనుబంధము); నాగార్జునుని మాధ్యమిక కారికలు
చతుస్తంత్రీ శ్రీ కొల్లూరి సోమశేఖరశాస్త్రి

శ్రీ ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక

(Journal of the Telugu Academy)

చందా సంవత్సరమునకు మూడు రూపాయలు

సంపుటము ౪౫ { దుర్గుళి సంవత్సరము
శ్రావణ-భాద్రపదమాసములు } సంచిక ౩

మూహరిహర దేవుడు

కవిమూర్త్యై నమః పరి కృష్ణశాస్త్రి

మ. చికికల్ వేయుచు నావులించుచును లక్ష్మీపాణానాథుం డవి
స్ఫుటలీలక మునివిన్నపమ్ములకు నస్తుంకారము ల్వల్కి, ధూ
ర్జటి నాత్మం బరికించి కన్నోగించి యామాఘాదియైకాదశిక
ఋషిద్రావణవర్తి యయ్యెను పయోవారాశి శేషాహిపై.

(1)

సీ. నిలిడదుమచ్చాయ నిద్రాణపాపాణ
మధ్య వైయాఘ్రచర్మంబుపైని
పద్మాసనమువైచి బాలకాలఫణిశ
పాశాపినద్రకపద్మం డగుచు
నవినశోర్ధ్వశరీరయస్తియై నమిశోభ
యాంసుడై యుత్తానహస్తం డగుచు
నచలితార్థనిమిలితాక్షిత్రయీ నిస్స
రద్వప్తి నాసికాగ్రమున నిలిపి

తే. గీ. నిర్వికల్పసమాధిలో నిర్విశేష
పరిహృతాజాండు డగుచు నొక్కరుండె మిగిలి
యాత్మ నాత్మావలోకన మాచరించె
నచలతనయామణీమనోహరుండు హరుండు.

౨

మ. తనకేల్లాళ్లు సాగ, మేన్విటచి, కందమ్మల్ విడక, సౌఖ్య
యనికుండై కయిదండ శంభు డిడ, సర్వాధీశతల్పంబు డి

గైను వైకుంఠుడు ; పాముగిల్లి తలపైఁ గేబ్బోయిఁ గీలించుచున్
వనజాతాననవాసవాదివిబుధుల్ వందించి జేపెట్టంగన్.

3

శా. ప్రాలేయాచలభూమిపాలతనయా భాస్వన్మహాస్థానిలో
నాళీకాననతాడ్యమానమురజానల్పధ్వనుల్-భూత బే
తాళీపాదవిఘట్టనాటపాసముల్-దైత్యద్విషచ్చరృతుల్
క్షైలాసోదరకందరావళులఁ దీగ ల్సాగి మాత్రోగగన్.

మ. నిలలాక్షుండు జటాచ్ఛటాతటహిమానీగోచిరంతస్సుధో
త్కటధారల్ దిగజాఱఁ, చాళగతులన్ దైవేయమాలాస్థికల్
ఘటియింపన్, మకుటారట ట్టవిజగంగాభంగముల్ రేగ, ను
ద్భటధాటీ నటయించె గార్తికికశుంభత్వైర్లమానీభిన్.

౪-౫

తే. గీ. అచలజామాత యధినాథుఁడైనచోట
క్షేత్రపాలకుఁ డగును లక్ష్మీధవుండు
కమలనయనుఁ డధీశుఁడై శ్రావుచోట
బాలశశిమాళియే క్షేత్రపాలకుండు.

౬

మ. నవనీతమ్మును గాలకూటవిషముం గ్రాసించి, స్రవ్యమ్ము సం
భవమున్ నాశ మొనర్చి చేలఁ గటి సంభావించి వజ్జించి, ఘో
రవిషాహిన్ విశసించి తాల్చి, యిటు లేరా ! మాధవోమాధవై
కృవిలాసస్థితి డాగురించెదవు దేవా ! భిన్నభిన్నక్రియన్.

౭

తే. గీ. హాలహాలసంజ్వరోవరమార్ధ మునిచి
రమరులు కవర్దసేమ నీహారకిరణు
గంగచేగాని స్వాస్థ్యంబుఁ గనఁడు శివుడు
మాయ నెఱుంగడు మాసర్వమంగళమ్మ.

మ. మును మామం దెగటార్చినట్టి చరితంబు, గోపికాకామినీ
జనతాత్పర్యము, రాధికాదృఢపరిష్వంగంతరార్థంబు, గు
బ్బను లాలించిన పల్కరానివిధ మూర్వాడల్ గడున్ మ్రోగఁగా
వినియేయున్నది ; మారమారమని సాధ్యలోకరత్నంబురా !

౯

మ. మును మామం దెగటార్చినట్టి కథనంబు శాంతిమద్ధురకా
వనికాపహానికులాంగనాభిగమనవ్యాపారపాండిత్యమున్
వినియే యున్నది-నీకపర్దకుటిలోనే డాచు గంగాంగనా
గనియే యున్నది-కాని-సాధ్యసుమి మా కాత్యాయినీ దేవి తాన్.

౧౦

మ. సకలంకం బగునీహృదంతరము నాశంకించియే మారచూ
వికచాంభోజదళాక్షి నీహృదయమున్ వీడంగఁగొంటు, వై
త్యకసంహారమిమంబుఁ బూని ధర నీ వావిర్భవింపంగ-జా
నకియై నీ వెనువెంట రాఁ గినిసి కానం ద్రోపితే యామెతన్.

౧౧

శా. కామున్ గెల్చితినించు నట్టహాసముం గావించుచున్ మాటి గో
స్వామీ ! చేసె దకాండతాండవము ; నీనా ? కాముఁడా ? జేత నీ
సామే నెన్నఁగుగూడ వీడని మహాశైలేంద్ర సంజాతయే
నీమాటల్ పెనుబూటకంబు లనుచున్ తెల్లంబుఁ గావింపదే !

౧౨

మ. ఖరమో ధేనువో గాలిమో యమశవృక్షమో శిలావర్ష మో
యురగమో పిశి తాశనీవిషవిల్చివోజమో లిప్తలో
హరియింపంగల దేముకండయిన ని న్నబ్జైక్ష ! మా రుక్మిణీ
కరిషీడోత్సవభావిభాగ్యవిధి నిన్ గాపాడె ముమ్మాటికిన్.

౧౩

క. మ్రింగిన హాలాహలము, భు
జంగమఘాతకృతివత ద్విషం బెబ్బంగిన్

భంగించు ? సర్వమంగళ
మంగళసూక్ష్మైకమహిమ మనుషంగ నిన్నున్.

౧౪

ఉ. ఏను లేని యొక్కరు, డొకించుకయుం గదలంగ లే, డనా
కారు, డనామకుం, డఖలకర్మవిదూరు, డటంచు సత్కవుల్
సారె కనుత్త మోక్తి తతులన్ నినుఁగూర్చి వచించుటే క్రుధా
కారణమేమొ ! నీసుదతి గాంచదు మమ్ము రమామనోహరా !

౧౫

మ. సరహస్యం బగునాశ్చతత్వసుధ నాస్వాదించితి, కావ్యముల్
పరికల్పించితిఁ జౌఢిమన్ రసికవిద్వాంసుల్ బ్రశంసింప-మీల్
బిరుదుల్ గొంటిని-ఘంటికాకటకమున్ వేయించుకొంటిన్ భవ
త్కరుణాలోకనసాంద్రచంద్రికలు సోకన్ మాధవోమాధవా !

౧౬

క. గ్రామము రామేశ్వరమె, బ
శీ ! మాదేవుండు రామలింగేశ్వరుడే
మా మది హరిహరభేదం
బేమాత్రంబేని సోకునే యెన్నటికిన్.

౧౭

చ. కరివదనుండు మాహరుని గానెలిపట్టియె, యావిరించి మా
హరికిఁ గుమారుడే, మఱియు నర్మిలికోడలె పల్కుదాన, యిం
దరకు నమస్కరింపవలెనా ? కరుణావదుణాలయుండు మా
హరిహరు డొక్కడే యొసంగడా ? కడువేడకయే యభీష్టముల్.

౧౮

తే. గీ. అతసువీరకుమారుఁ డబ్బాంబకుండు
సితమనోహర దేహుండు శ్రీధరుండు
పరిధృతాహీనమణిహారభాసురుండు
మమ్ముఁ గరుణించు సతతం బు మాధవుండు.

౧౯

ఓం కాంతి కృంతి కృంతి :

ర స రా ధౌ త ము

శ్రీ యస్వీ జోగరావు

రసస్వరూపము :

తాత్త్వికఁడు తన దారిని 'ఆనందో బ్రహ్మేతి' అని దేని ననుచున్నాఁడో, దానినే యింకొక సోదరఋషి అనఁగా-కవి 'రసో వై సః' అనుచున్నాఁడు. విగణితవేద్యాంతరత్వసాదృశ్యము కారణముగాఁ గావ్యగతరసానందమును బ్రహ్మనందసబ్రహ్మచారిగాఁ బెద్దలు పేర్కొనిరి. బ్రహ్మనందము సిద్ధము. కావ్యానందము వాసనాసిద్ధము. బ్రహ్మనంద మఖండ వాక్యార్థబోధనవలన ననుభూతము. కావ్యానందము కావ్యాగతశబ్దార్థానుగతివలన ననుభూతము. బ్రహ్మనంద మజ్ఞానాంశవారణమువలనఁ గలుగును. కావ్యానందము వ్యక్తిస్వరూప తాత్కాలికవిస్మృతివలనఁ గలుగును. 'రసప్రసంగము వేదములలోనే యున్నదన్న దానిప్రాచీనసమీచీనత్వముగూర్చి వేఱ చెప్పవలయునా? అది యుపనిషన్నిష్పన్న మైన నిర్వచనముప్రకారము జగత్ప్రధానసార భూతము. మహానిమానసకుచ్యమానము నైనది. తాకికముగా ననఁగా- ఆలంకారికార్థమున నది కావ్యానందపర్యవసాయి యగు పదార్థము. ప్రప్రథమమున నీ రససిద్ధాంతమును దృశ్యకావ్యములపట్ల సమన్వయము చేసినవాఁ డాదిమనాట్యాచార్యుఁడు భరతమహర్షి.

భరతసూక్తి :

'విభావానుభావవ్యభిచారిసంయోగాద్రసనిష్పత్తిః' అని. ఇది సూత్రప్రాయముగా నున్నది. ఆ త్రిపుటియొక్క- పరస్పరసంబంధము గాని, వానినుండి రసము నిష్పత్తి యగు క్రమముగాని భరతాచార్యునిచే వివరింపఁబడలేదు. అందుచే నర్వాచీనాలంకారికులలో నభిప్రాయ

భేదముల కవకాశ మిచ్చినది. అట్టివారిలో భట్టలోల్లటాదులు ముఖ్యులు- ప్రపాచనకరసాయనన్యాయమున విభావాదులచే నానీయమానస్వాదు త్వము గలిగి, లవణసముద్రమువలె స్థిరవ్యక్తిత్వము గల స్థాయిభావమే రసము-రసము యన్నిష్ఠము ? అనునదే ప్రశ్న.

ఉత్పత్తివాదము :

భట్టలోల్లటాదునిమతమున రస మనుకార్యనిష్ఠము. 1. విభావములు ఉత్పాదకములు (రామాదులు), 2. అనుభావములు గమకములు (కటాక్షాదులు), 3. సంచారిభావములు పోషకములు (ఔత్సుక్యాదులు) ఇంక సంయోగ మనఁగా-రస మనునది వరుసగాఁ బైవానితోఁ గలిసి యుత్పాద్యము. గమ్యము పోష్యము నగుట-సామాజికునియందు నాయకనిష్ఠ మగు రసము స్ఫురించుట యని నిష్పప్తార్థము. కాని యందలి లోపము రసము రామాదులకే సంబంధించినదైన సామాజికున కా చమత్కారము కలుగ దనుట-(నిష్పత్తి=ఉత్పత్తి.) అనుమితివాదము :

శ్రీశంకుకునిమతమున రసము నటనిష్ఠము. నటునియభిమానయాదికమువలన సామాజికుఁడు రసము ననుమానించును. అనఁగా నూహించును. పొగ యున్న సెగయు నుండు నన్నఁ దాఁచి-కవ్యాప్తి మూలము. ఇటు సంయోగమునకు జ్ఞాప్యజ్ఞాపకభావ మని యర్థము. (నిష్పత్తి-అనుమితి లేక జ్ఞప్తి.) జ్ఞాపకములైన విభావాదులవలన స్థాయిభావము జ్ఞాప్యమై రస మగును-కాని ప్రత్యక్షజ్ఞాపకముచేతనే రసము సువ్యక్తమగుచుండ దానికంటె నవర మగు ననుమానజ్ఞాన మవసరమేమి ?

భుక్తివాదము :

భట్టనాయకునిమతమున రసము సామాజికనిష్ఠమే. తప్పటమగులు వేసినను గమ్యస్థానము చేరి పేరు సార్థకము చేసికొనినాఁడు-అతనివాదసారాంశము :- విభావాదులవలనఁగదా రసోత్పత్తి. రామా

దులు సామాజికునకు విభావాదులు కాకుగదా ! మఱి రసోత్పత్తి యెట్లు ? అనఁగా ననుకార్యులలాకికులుగదా ! తదాశ్రిత మగు రసము- అలాకికమే. భావకత్వ మను నొక శాబ్దికవ్యాపారమువలన విభావాదు లందలి రామత్వాదులు పోయి, నాయకత్వాదులుమాత్రమే మిిలి తన్నాయకాదులతో సామాజికున కభేదభావన మేర్పడును. ఇదియే సాధారణీకరణము. తదుపరి భోజకత్వ మను వ్యాపారాంతరమువలన నట్లు సాధారణీకృతము లైన రత్యాదిస్థాయిలు రసస్వరూపము దాల్చి సామాజికునిచే భుజ్యమానము లగునట ! ఈ మతమున సంయోగ పదమునకు భావకత్వ మని యర్థము. నిష్పత్తి యనఁగా భుక్తి లేక యాస్వాద మని యర్థము. ఇందు విభావాదులు భోజకములు. (భోగ కారకములు) రసము భోజ్యము. దీనిని భుక్తివాద మందురు. ఇందలి లోపము-ఉపరినుచాహృతము లైన శబ్దవ్యాపారములు రెండును గల్పి తములు. ప్రామాణికములు గావు. అనుభూతి చేతనధర్మము. చైతన్యము వాసనామూలకము. (మనస్తత్త్వశాస్త్రము ప్రమాణము). అట్టిచో సామాజికుని వాసనాప్రసక్తియే మాత్రము నిందు లేదు. ఆనందవర్ధనాచార్యుని ధ్వన్యాలోకమున రసము వ్యంగ్యముగా నిరూ పింపఁబడినది. ఆ రసధ్వనిసిద్ధాంత మాధారము చేసికొని తద్వ్యాఖ్యాత యగు నభినవగుప్తచామఁడు పైవాదముల నెగురఁగొట్టెను. అతనిమతమునను భట్టనాయకుఁడు చెప్పినట్లు రసము సామాజికనిష్ఠమే. తదలాకికత్వ మంగీకార్యమే. సాధారణీకరణముమాత్రము, భావకత్వ వ్యాపారాశ్రితము కాక విభావాదిసంబంధి. దానివలన నగు రసానుభూతికి సహృదయుఁడైన సామాజికుని సంస్కారాస్థిపాత మైన వాసనాబలమే మూలాధారము. అంగ్లేయులన్నట్లుసానుభూతి (Sympathy) కాదు. మఱి ? తాదాత్మ్యము (Identify) ఇది సిద్ధాంతము. కేవల భావప్రధానము లగు కావ్యములందుఁ దదంగముగామాత్రమే భాసించు

నవు డలంకారముగాఁ బరిగణింపఁబడుచున్నది. (రసవదలంకారము) అనఁగాఁ బ్రతీయమానరసభావము.

విభావాదులస్వరూపము — కావ్యమున వానిప్రసక్తి :

సహృదయుఁ డొకఁడు సత్కావ్య మొందు చదివి యెంత రస వంతముగా నున్నది ! అనును. రసము సామాజికనిష్ఠ మను సిద్ధాంత ముండఁగా సహృదయహృదయము రసవంతము కావలెఁగాని కావ్య మెట్లును ? అనఁగా రసవత్త్వము వాసనారూపమునఁ బాతకునియందే యున్నది. ఆ వాసన సనుభూతిగాఁ బరిణమింపఁ జేయఁగల ప్రక్రియ యంతయు ననఁగా రసజనకతమాత్రమే కావ్యమునం దున్నది. 'అగ్ని ర్భాగవతక' అనుచోట నన్నియే మాణవకుఁడు కాదుగదా ! అగ్ని వంటివాఁడు మాణవకుఁ డని యశాపచారికముగా నె స్తిర్థముఁ జెప్పకొను చుంటిమో యిట్లే యిచ్చటఁగూడ రసవంత మనఁగా రసజనక నామాగ్రిమంత మని యర్థము చెప్పకొనవలెను.

రసజనకప్రక్రియ :

“విభావానుభావవ్యభిచారి సంయోగో ద్రసనిష్పత్తిః” అని భరిత సూత్రము.

1. రత్నాద్విఫాయిభావములు దేనిచే మిక్కిలి భావింపఁబడు చున్నవో యవి భావాభిజ్ఞులచే విభావము అని చెప్పఁబడుచున్నవి.

విభావము ద్విధా విభాజ్యము—

౧. ఆలంబనవిభావము—శకుంతలాదుష్యంతాదులు.

౨. ఉద్దీపనవిభావము—చాంద్రీచందనమలయమారుతాదులు.

2. 'అనుపశ్చాత్ భావః, ఉత్పత్తి ర్భేషా' అనుభావయంతీతి వా' అని అనుభావపదవ్యుత్పత్తి. స్థాయిభావమున కనంతరము జనించి వాని సనుభవింపఁజేయుటవలన సనుభావపదము స్పృశకము కటాక్షా

దులేకాక స్తంభప్రళయరోమాంచాదిసాత్త్వికభావములు సనుభావములే. అనుభావము లంగజములు.

3. 'ఏశేషేణ అభిరూప చరంతీతి వ్యభిచారిణః' అని వ్యుత్పత్తి. వీనికి సంచారు అనియు (సమ్యక్ చారయంతి) పేరు. ఇవి రత్నాది స్థాయులందుఁ బ్రాచుర్యావతిరోభావము లందుచుండును. అందుచేతనే వీనికి సముద్రతరంగములతో సామ్యమును గలదు. ఇవి మనసిజములు-నిర్వేదములు.

ఈ విభావాదులవలనఁ గలిగిన స్థాయిభావమున వ్యభిచారాదులు లయము చెంది దానిని వృద్ధిపఱచి (నదులు-సముద్రమును వలెనే) రసత్వమును సిద్ధపఱచుచున్నవి.

రసరసమునకు నీ విభావాదు లొకొక్క తీరున నుండును. ఆనంద వర్ధనాదిప్రామాణికాలంకారికులమతమున రసము వ్యంగ్యము. అనఁగా సభిధావ్యాపారమున నెంటున నైఘంటికార్థమును స్ఫురింపఁజేయు శబ్దమువంటిది గాదు రసము. పలుమాఱు 'శృంగారము, శృంగార' మని తన్నామస్మరణ చేసినంతమాత్రమున నా రసము హృదయగోచరము కాదు. అది అనుభూయమాన మగుటకు విభావాదులే మూలకారణములు.

భట్టలోల్లటుఁడు తాకికరత్నాదులకుఁ గారణము లగువానిని గూడ విభావాదు లనియే వ్యవహరించెను. అభినవగుప్తుఁడు తాకికములు కారణము అనియు, అతాకికములు (కావ్యగతములు) విభావము అనియు వ్యవహరించెను. అనఁగాఁ గావ్యపరిభాషలోఁ గారణకార్యసహకారులే విభావానుభావవ్యభిచారు లను సంజ్ఞల వ్యవహారము లగును. విభావాదు లతాకికము లనఁగా : కావ్యగతపాత్రలు కేవలము శకుంతలాదువ్యంశులే కానక్కఱలేదు. సామాజికునివలెనే సామాన్యులైన యొక కళాశాల విద్యార్థిని విద్యార్థులును గావచ్చును.

ఉద్దీపనవిభావమున కైన రంగప్రసాధన ముద్యానమే కానక్కఱలేదు. సామాజికుని యింటివంటి యొక మందిరమును గావచ్చును. వారి భావ ప్రకటనము సామాన్యమానవస్వభావసన్నిహితమే కావచ్చును. అంతయు తాకికమే యని యనిపించవచ్చును. కాని యది తాకికత్వా భాసమే. అంతయు ననుకరణ, నటన. ఆ సంగతి తెలిసియున్నను సామాన్యుడు నాట్యమందిరమునఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు. సామాజికుఁ డగుచున్నాఁడు. కాకున్న లోకములోఁ దన కంష్టకట్టెదుటఁ దన యిరుగుపొరుగుల జరుగునట్టి కథలనే నాటకమునెడ నున్నంతకాతుకముతోఁ జూచునా? తెలిసి డబ్బిచ్చి మోసమును గొనుకొనుచున్నాఁడు-ఎంత బాగుగ మోసపడిన నంత యానందానుభవము-తదుపరి తెరతీయఁగనే తన బాహ్యతాకికత్వధ్యానను విడిచి, నాటకమే లోక మన్నట్లుగా వేషచేష్టామలవలనఁ దన కంటె విలక్షణముగా నున్న యతిమానుషామానుషచాత్రలతో సాధారణీకరణము నొంది, యుద్దీపనామలవలన నుద్రిక్తుడై సంస్కార మధిస్థానముగాఁ గల ప్రకృతరసవాసనలు భావగ్రంథి విచ్చి, బయలుదేరి, తదితర సజాతీయవిజాతీయవికారములవలనఁ జలింపని చిత్తస్థిలో స్థిమితపడి, రసస్వరూపమును చాల్చి యానంద మనుగమ్య మైనంతనే నామాజికుడు చంద్రమృదుభిఘ్నమును దిలకించియున్నను సమీపమున నున్న స్నేహితునితో 'ఎంత బాగా ఏడ్చిందెరా' అనును. "బాగా ఏడవడ మేమిటి నా మొహం!" అని అనుకొనఁడు. అదే యతాకికత్వము. ఆంగ్లవిమర్శకు లన్నలు (Distance)- అదే రసరహస్యము. దానిని బ్రేక్షకప్రభువునకు నివేదించు గూఢచారులే సిభావాదులు. శ్రవ్యకావ్యములకును నిట్లే, ప్రదర్శనవేశవచ్చు సాక్షాత్కృతి లేకవృత్తాంత, కాని సమస్వయించుకొనవచ్చును.

“శబ్దోపహితరూపాం స్తాన్ బుద్ధేర్విషయతాం గతాన్
ప్రత్యక్షానివ కంసాదీన్ సాధనత్వేన మన్యతే॥”

— భర్తృహరి

రససంఖ్యావిచారము :

ఈ రసరాధ్ధాంతము నాఁటినాట్యాచార్యునికాలమునుండి నేటి
దాఁక పండితుల గుండెలు తడివి చూచిన యొక మహావాదము.

భరతాచార్యుడు నాట్యశాస్త్రమున—

“శృంగారహాస్యకరుణరౌద్రవీరభయానకాః

బీభత్సాద్భుతసంక్లా చే త్యష్టే నాట్యే రసాః స్మృతాః॥

రతి హ్వాసశ్చ శోకశ్చ క్రోధోత్సాహశ్చ భయం తథా

జగుప్సా విస్మయ శ్చేతి స్థాయిభావాః ప్రకీర్తితాః”॥

అని యష్టరసములను వానిస్థాయిభావములనుమాత్రము పేర్కొ
నెను. వీనిని రసములు కా వనుటకు వీలులేదుగాని మఱికొన్నిటి నేల
గ్రహింపరా దని కొందఱివాదము. అట్లు క్రొత్తగాఁ బ్రతిపాదించబడిన
వానిలోఁ బ్రధానము శాంతము.

వాసుకికోహలు లనువా రీ వాదమును లేవదీసి రందుకు. కాని
వారిప్రమాణవాక్యములు లభింపలేదు. మొట్టమొదటగా భట్టోద్భటుని
కావ్యాంశకారసంగ్రహమున శాంతరసప్రసక్తి కన్పట్టును. అతఁడే పై
నాట్యశాస్త్రశ్లోకమున సవరణ ప్రవేశపెట్టెను. 1. ‘సంక్లా చే త్యష్టే’
అనుచోట ‘శాంతాశ్చ సవ’ యనియు 2. ‘విస్మయ శ్చేతి’ అను
చోట ‘విస్మయశమాః’ అనియు మార్చెను. శాంతమును రసముగా
నంగీకరించినవారిలో మరల తత్త్వానిభావమునుగూర్చి యభిప్రాయ
భేదము గలదు. ‘శమ’ మని కొందఱు, ‘నిర్వేద’ మని కొందఱు, ‘సమ్యక్
జ్ఞాన’ మని కొందఱు, ‘నిర్విశేషచిత్తవృత్తి’ యని కొందఱును—ఇందు
శమనిర్వేదములుమాత్రము భరతాచార్యునిచే స్థలాంతరమునఁ బ్రస

క్రము లయ్యెను. అది చూచియే యభినవగుప్తాదులు 'మునినాఁవ్యంగీ క్రియతే క్వది చ్చమ ఇతి వదతా' అని తమతమవాదములను బల పఱచుకొనిరి. కాని దశరూపకకర్త యగు ధనంజయుఁడు 'శమ మితి కేచి త్ప్రాహుః పుష్టి ర్నాఁత్యేషు నైతస్య' అనఁగాఁ దద్వ్యాఖ్యాత యగు ధనికుఁడు శ్రవ్యకావ్యమునమాత్రము శాంతము చెల్లుబడి కావచ్చు నని వ్యాఖ్యానముచేసెను. (Interpreted). చంద్రికా కారుఁడు దృశ్యకావ్యమునను నుండవచ్చు ననెనుగాని యంగప్రాయత్వ మునే విధించెను-శమమునకు సంగచార్యాదులుకూడ నుండు నని దర్పణ కారుఁడు కావ్యనాటకముల రెంటును బ్రయోగయోగ్యమే యని సిద్ధాంతీకరించెను. కాణేపండితాదులవ్రాతలవలనఁ దెలియనగునది-ఆనందవర్ద నాభినవగుప్తభట్టతొతాదులమతమున శాంత మొక్కటే మోక్షనాయకము గాన నదియే యేకైకరసమట ! ఇది అతివాదము. దృశ్యశ్రవ్య కావ్యములరెంటును, తదితరరసములవలె నిదియు నొక రస మనుటయే సిద్ధాంతము. ప్రబోధచంద్రోదయభారతాదు లిందుల కుదాహరణ ములు. రుద్రటుఁడు 'దశమో రసః ప్రేయా' అనియు దాని స్థాయి భావము స్నేహ మనియు నొడివెను. కాని దీనికి వ్యభిచారిభావాదులు లేవు కనుక నీ ప్రేయోరసవాదము ప్రాయోవాదమే.

భరతాచార్యుఁడు రసవర్ణోచ్ఛారణసందర్భమున వాత్సల్యపద మును వాడియుండుటచే దర్పణకారుఁడు 'అథ మునీంద్రసమ్మతో వత్సలో రసః' అని వత్సలరసవాదమును లేవదీసి ప్రేమయుక్త మగు రతి స్థాయి యనియు, భ్రాతృపుత్రాదు లాలంబన మనియు, ఆలింగనాది తదీయచేష్టావిశేషము లనుభానము లనియు, అనిష్టశంకాహర్షగర్వాదులు వ్యభిచారిభావము లనియు నిరూపించుటకుఁ బ్రయత్నించెను.

'పుథగేవ భక్తి రసరాజ్నవిస్తరే ణోచ్యతే మధురః' అని భక్తిని రసముగాఁ బ్రతిపాదించినవారిలోఁ బ్రథముఁడు రూపగోస్వామి.

మధుసూదనసరస్వతి చానిని సాంగోపాంగముగా నిరూపించెను. దేవతా విషయిక మగు రతి చానిస్థాయి యట. అనఁగా, ఉదాత్త మైన శృంగారమే యన్నమాట. భాగవతము, క్షేత్రయ మువ్వగోపాలపదములు మొదలగునవి యిందుల కుదాహరణములు కాఁగలవు.

భానుదత్తుడు మాయారసవాదము నుపపాదించెను. ఇట మాయాశబ్దమునకు దృశ్యప్రపంచానుభూతికి హేతు వైన మాయ యని మాత్రమే యర్థము. లోకములో మోసము- ఇత్యాద్యర్థములలో వాడఁబడు 'మాయ' కాదు. 'మాయావచ్చిన్నచైతన్యము', 'ఈశ్వరుడు' ఇత్యాదిపదములసందర్భమున వాడఁబడు మాయయే దీని యర్థము.

ఇట్లు పూర్వ మంతోయంతో యలంకారశాస్త్రవిద్యానికపాఠయిత ధిషణుడైన పండితుఁ డెల్ల ఏదో యొకవాదమును లేవఁదీయుచు వచ్చెను. వారివాదములు స్వప్రతిభాప్రకటనార్థమే కాని సహృదయ హృదయంగమములు కావు. ఆదినుండియు మనయలంకారశాస్త్రము తార్కికులచేతిమీఁదుగా నడచుచున్నది. అది యొకవిధముగాఁ బ్రక్రియాప్రకృష్టత్వప్రతిష్ఠాపనమునకు మంచిదే కాని యుక్తిమాత్ర నిపుణులు, చమత్కారపరాయణులు నగువారి మిథ్యావాదములచే యథార్థశాస్త్రహృదయ మగాధమైపోయినది.

అస లీ 'అసంతో వై రసాః' అనువాదమును మొట్టమొదట భట్టలోల్లటుఁడు లేవఁదీసెను. 'ఆదిలోనే హంసపాదన్నట్లు రసము యన్నిప్త మను విచారణలోనే యుత్పత్తివాదోత్పాదకుఁడై యతఁ డమార్గమును బట్టెను. అభినవగుప్తపాదుఁ డీ వాదము లన్నింటికిని సమాధి కట్టెను. ఆచార్యునియప్తకమువినా శాంతేతరము లన్నియు భావమాత్రము లని కొట్టిపాడవేసెను. అనఁగా రసములు తొమ్మిది యని సిద్ధాంత మేర్పడును. 'నవరసము' లని నాటికి నేటికి జగత్ప్ర

సిద్ధియుఁ గలదు. కాని యీ సందర్భమున రసగంగాధరమందలి వక్కాణ-
ధనంజయ ధనికాదుల పూర్వవాదములనే పురస్కరించుకొనిన దయ్యము,
ఆలంకారికులం దతివప్యఁడు, పరమప్రామాణికుఁడు నైన జగన్నాథ
పండితరాయ లాచార్యహృదయము నాకళించుకొని యన్న ప్రాథోక్తి
యగుటచే గమనింపఁదగినది.

“శాంతస్య శమసాధ్యత్వా న్న తే చ తదసంభవాత్
అష్టావేప రసా నాత్మ్యే న శాంత స్తత్ర యుజ్యతే॥”

శమము స్థాయిగా శాంతమును సాధింపవలె. ప్రాపంచికవ్యవహార
వ్యాపృతుఁడైన నలునకు శమ మసంభవము. కాబట్టి నాట్యములో
నెనిమిదే రసాలు. శాంతమున కం దవకాశము లేదు. భరతాచార్యుఁ
డేతదుద్దేశపురస్కరముగనే శాంతరసప్రసక్తి విడిచియుండును. నాట్య
శాస్త్రమున స్థలాంతరమున నిండుక ప్రసక్తి వచ్చినను సంతమాత్ర
మున శాంతమును రసాంతరముగా నంగీకరించికాదు. ‘క్వచి చ్ఛమః’
అన్నంతమాత్రమున శాంతమునకు రసత్వము నంగీకరించినాఁ డన్నచో
నదే శ్లోకమున ‘క్వచి ధర్మః, క్వచి త్క్రిడా, క్వచి దర్శః’ అనుచోట
వానినిగూడ రసములుగా నేల ప్రపంచించరాదు? అను ప్రశ్నవచ్చును.
ఇఁకఁ బ్రబోధచంద్రోదయాదిలక్ష్యకోశ మున్న దన్నచో నది చదివి
కాదు. ప్రదర్శనవేళ నెట్లు రక్తికట్టినో చూడవలయును. అందు సాంకే
తికత (Symbolic treatment) యుండుటచేఁ గాంతమట్టుకు సామా
జికామోదము నందవచ్చునేమోకాని శాంతకేవలమైన వాతావర
ణము (atmosphere) తో ప్రదర్శన సాగలేదు. సాగినను సామాజిక
హృదయము తమన్ముఖముగా స్పందించదు. అందుచే రసము లెన్ని
యనఁగా దృశ్యకావ్యమున భరతాచార్యుఁడు చెప్పిన స్లేనిమిది, శ్రవ్య
కావ్యమున శాంతముతోఁ గలిసి తొమ్మిది యని చెప్పటయే సమంజస
మగును. పండితరాజువక్కాణ కన్యధాత్వము లేదు.

అనంతవాదము, అప్రసవవాదములు నైసోయినవి. ఇఁక, విశ్వ
వాద మనున దొకటి కలదు. రస మానందరూపము కదా, ఆనంద
మవ్యవచ్ఛిన్నము కదా, అట్టిచో ఆనందమున లేని భేదము తత్పర్యవ
సాయి యగు రసమం దేల యుండవలెను? అని పృచ్ఛ. 'శృంగార
ఏవ ఏకో రసః' అని భోజదేవుఁడును, 'ఏకో రసః కరుణ ఏవ' అని భవ
భూతియు, అద్భుతమే ఏకైకరస మని నారాయణుఁడును వక్తాణించిరి.
ఆ యావాదములనే కా దస లాయూరసతత్త్వములనే అనుసంధించి పరిశీ
లించినచో అంతమందు రసములన్నిట కూటస్థమగు స్వాదాత్మయొక్కటే
అని తేలును. అదే కవి కర్ణ పూరగోస్వామి ప్రతిపాదించిన స్ఫటికా
పమ్యవాదము ప్రకారము ఉపాధిభేదమువలన వైవిధ్య దాల్చినది యని
సమాధానము.

నా స్వామి

కీ. శే. గొట్టుముక్కుల రామకృష్ణశాస్త్రి గారు.

శ్రీమద్వేదశిఖాంతరప్రథితనిస్సీమప్రభావోన్నతా !
 భూమిబాహ్యదయాజ్ఞభాస్కర ! నవాంభోదప్రభా ! పూతస
 న్నామా ! భాస్కరవంశవర్ధన ! జగన్నాథా ! దయాసింధు ! సు
 త్రామాద్యుత్తత ! దీనబంధు ! పరమాత్మా ! పాహిమాంపాహిమాం.

సీతాలక్ష్మణస్తప్తపార్శ్వము పదశ్రీనిత్యసంసేవన
 ప్రీతప్రీతసమీరినందన మతంద్రీభూతతూణీధనుః
 స్థితాపీవభజాగ్రపీఠము జగద్విఖ్యాత మంత్రకృహో
 ద్గీతం బైనభవత్స్వరూపము లసత్తేజం బుపాసించెదన్.

కలితస్వర్ణకిరీటగోటివిలసద్గారుత్మతేంద్రోపలా
 మలమాణిక్యధగధగత్ప్రభ లసామాన్యంబుగా మింట ను
 జ్వలమాపేంద్రధనుఃకలాపము రచింపన్ సత్కృపానానముల్
 సెలగె న్నిల్చు ఘనస్వరూపము నుపాసించున్ సదాకాలమున్.

లీలాభంజితవైవచాప మభితోలిప్తంగరాగంబు నా
 నాలంకారయతంబు జానుతలపర్యంతంబు ధృద్విష
 త్కాలవ్యాళము బాహుదండము జగత్కల్యాణాధో రేయమై
 క్రాల న్మోహనమూర్తి నై నిలుచు లోకస్వామిని న్గొల్చెదన్.

గర్వోన్మత్తదశాస్యకంతదశకాకస్మాద్వినిర్మూలనా
 ఖర్వప్రస్ఫుటవిక్రమంబు భుజయుగ్మం బున్నతాయీమమై
 సర్వాపత్తిరక్షణోద్ధృతిదీక్షాకంకణోపేతమై
 పర్వన్ నిల్చిన మీరమూర్తిని మహిమ్నాసుత మనం గొల్చెదన్.

అహల్య - శాపమోక్షము

శ్రీ దువ్వూరి సూర్యనారాయణకావ్యము.

మనసుగఁ గర్తృభీష్ణితమమ్ముగఁ గర్మపలాశహోమమున్
దనవిశిఖాగ్ని సల్పి, గురుధర్మము నిర్వహణ మొనర్చి యా
జనకసుతాస్వయంవరము సాకుగ సానుజుడై, గురూద్యహుక్
మునుకొని రామమూర్తి యను మోదమునం జనె దండకాటవిన్.

చనునప్పుడు వన్యము లగు

సనోకహలతావ్వలెల్ల నడిగి తెలియుచున్

దనకులగురుఁడు వచింపఁగ

వినుచును వినఁదగిన కథల విధముల నెల్లన్.

మలదకరూశ దేశములమార్గము వట్టిరి, తత్త్వదేశముల్
కొలుపులు బొమ్మకక్కుసులకున్ గసికోతలు జంతుకోటికిన్
నెలపులుఁ గంటకావృతవినిచితమప్పలవృక్షగుల్మినీ
వలులకు, మిత్తినత్తిక నివాసము లాటను నిర్జనంబులున్
వలవల వీచుతెమ్మెరలు భంగురతచ్చలకాకపక్షముల్
జలజల రేప వానిఁ జెవిచక్కికి నొక్కుచు రామలక్ష్మణుల్
కలకలలాడుమోమునఁ జొకారపుగన్నులఁ గౌశికోత్తమున్
వలగొని 'స్వామి ! యియ్యెడ జనస్థలు లిట్లుగ నున్న వేలొక ?

కాకపేయము లిటఁ దటాకములు నదులు

పాడిపంటల కిచట నిప్పచ్చరంబు

బూఁజలను బ్రుంగి యొక్కకాపురము లేక

కాపురము లయ్యె నివి యేమికారణమున ?

తాప మ్మందెను పృత్రహంత యయి సుత్రాముండు మున్ బ్రహ్మహ
త్యాపాపమ్మునఁజేసి ; తద్గురితి మీఞ్ఘానంబునన్ ధూళితం

బై పెంపొందినకారణమ్మునను రామా ! యివ్వి యువ్వెత్తుగాఁ
బాపాక్రాంతములయ్యె; వేటొకమహాపద్ధాన మివ్వీశ్శకున్.

అనుచు శతానందునిచే

జనతి వడిన శాపగాధ ససిచక్కఁగ నా

ముని వినిచి తాటకాసం

హాసమునకుఁ బ్రోత్సహించె నారఘువీరుఁ.

గురువులయాన మీఱుటనుకోకుఁడు సందియ మయ్యె సామి ! యే
దైతి నొకయూఁడుదాసిని వధించుట మారఘువంశమంతకుం
దఱుఁగనిమచ్చ కాఁగలదొ ? తాపనవర్య ! మహాత్రపాధరం
బురవడి గుండెలో మెఱియుచున్నది యియ్యది తీవ్రశల్యమై.
చాతుర్వర్ణ్యము గావ లోకహితమున్ సానింపఁగాఁ బూను త
ద్రీతుల్ ధర్మము లెట్టివిన్, మదిని సందేహంపరా దిద్ది, నీ
చేతం దీఱఁగ దీని కున్న ; దదె నచ్చెంచు దుర్మ తూటాడ కీ
కాతర్యం బది యేల ? దాశరథి ! చక్కఁజేయు మీరక్కసిన్.
రారా నారఘువంశభూషణికిశోరా ! రామ ! రా రార, యా
తీతుల్ గాంచర, వచ్చి మీఁదఁబడె 'హృద్ధి, హుం ఫటుస్వాహ' లే
లేరా యెక్కిడరా ధనుస్సు సిదె వాలెన్ మీఁద నంచుండఁగా
ఘోరాకారమహాత్పహాసభయదక్రూరప్రకారంబులన్.

బారలు చాచుచుఁ దాఁ దెక

తేరన్ రాఘవులఁ బట్టి తివఁబూసఁగ నా ,

ఘోరపిశాచిని కొణప

నారిం గారించె నొక్క-నారాచమునన్.

తగిలినరామబాణమునఁ దాటక రూపము వీడి పశూనికాం
తగఁ బొలుపించి యాజనతి “ధన్యతఁ గంటిని రామచంద్ర ! నీ
యగణిత మైనసత్కృత్య పదమూనిధి ! దాశరథి !” యటంచు నా
మగువ తగ న్నుతించి పెరిమన్ మునిపాదము లంటి మ్రొక్కుచున్.

తెలివిఁ గాంచితి బ్రహ్మవాదీ ! నమోస్తు
తెగను నాశాప మో త్రివేదీ ! నమోస్తు
అనుచు మునిఁ గొనియాడి యాజనతి వారి
సరణి వెంటాడి గౌతమాశ్రమము చేరె.

విచ్చేయు నతిథివగ్గము
నచ్చపుగారవమునన్ శతానందుండున్
మెచ్చుచు గౌతమమునియును
దెచ్చిరి తమపగ్గ కుటికిఁ దేకువ మెఱయన్.
రాముపదపద్మచావనరజ మహాల్య
తాన్రతిమ సోక నడిపించె రాము నపుడు
గాధితనయుండు ; సత్య మకారణముగ
బంధుజను లొదురే కదా పరమనుఁలు.

తోడనె తాతిబొమ్మకు మృదుత్వము చేకురెఁ గల్గెఁ గంపమున్
నాడులుఁ జూపులున్ మొలిచె, నస్పిసతీగ రూపురేకలున్
గూడను, బొందె నూరుపులుఁ గోమలి యాచుఁ ద్రపాభరమ్మునన్
బోడిమిఁతో నహల్య కచమున్ సవరించుచు నిల్చె ముంగిటన్.

అరుణకిరణసంపర్కమ్ము నంది, రేకు
రేకుచొప్పన విడినవారిజముకరణి
రామపదరజస్సక్తిచే రాతిబొమ్మ
నాతిగా మాతె నెల్ల రానంద మంద.

చూచెన్ గౌతముఁ డాత్మపత్నిని ముదస్రల్ కన్నుల స్పిండఁగాఁ
జూచెం గౌశికుఁ డెంతచేసితి నటంచున్ మెచ్చుకొన్నట్లుగాఁ
జూచెన్ రాఘవుఁ డన్యదార యనుకొంచున్ భీతభీతంబుగాఁ
జూచెం గోడలునుం ద్రపాభరితచక్షుర్భుగ్న శీర్షంబుగా.

చూచెం బుత్రుఁడు భక్తి భావభరసంక్షుద్ధాంతరంగుండుగాఁ
జూచెం బ్రేక్షకమానిబృంద మట చూచూత్కారరమ్యంబుగన్

వీఁచెం జల్లఁగ మందమారుతము మన్నించెన్ వనీదేవతల్
పూఁచెం దీవ లహల్యరూపము యథాపూర్వంబుగా మాఱుటన్.

మృగతతికి గౌతమాశ్రమ
ఖగతతి కగతతికి మానికాంతాతతికి
మిగిలిన భృంగలతాతతి
కగణితముగ నయ్యెఁబో మహానంద మటన్.

ఇందఱును నిన్నిభంగుల నీక్షసేయ
నందఱిని భక్తిసమ్రత నా యహల్య
కనులఁ గప్పమఁ దా సమస్కారపూర్వ
కముగ నుతియించి పతిపాదకమల మంటె.

వెన్నెల సుధాంశుతోఁ గూడువిధిని, మెఱపు
జలదమును జేరునట్లు లాజనతి స్వపతి
పదకమలమత్తభృంగియై కుదురుకొనియె
సతికిఁ బతికన్న వేఱునన్దతియుఁ గలదె ?

పూర్వజనిసంచి తార్థానుభూతివలన
మసలు మానిదఁపతుల నీ మాడ్కి నుద్ధ
రించి రాఘవులను నడపించికొనుచు
సాఁగె మిథిలకు గౌతమసంయమియును.

కల్యాణమూర్తు లగు నీ
కల్యాణాత్మకుల కెల్లకాలమును జగ
త్కల్యాణకరుఁడు శాశ్వత
కల్యాణుఁ డొసంగు నిత్యకల్యాణములన్.

శ్రీ మద్రామాయణము - మానవత్వప్రతిష్ఠ పుత్రకామేష్టి

శ్రీ భమిడి నత్యనారాయణశర్మ.

ఇంతవఱకు శ్రీమద్రామాయణగ్రంథరచనమునుగూర్చియు, దశరథమహారాజుజీవితమునుగూర్చియు, మనము కొంత విమర్శించుకొని యున్నాము. అందుఁ దేలిన ముఖ్యాంశము లెవ్వి యన :-

(1) కామ మనునది యీశ్వరగత మైన యనంతశక్తులలో నొక విలక్షణబంధహేతు వగు శక్తి. “కామపూర్వోఽస్మహం సృణాం” అని శ్రీసృసింహమూర్తి ప్రహ్లాదునితో ననెను. “కొరాన్” అను మహమ్మదీయమతగ్రంథమునందుఁగూడ నీ కామమును “ఇష్క్” అను పేరున నీ సృష్టికి మూలముగ నెన్నఁబడుచున్న దని “ఇస్లాం” మతస్థు లందురు.

(2) ఈ కామము వ్యసనముగ స్త్రీపురుషులయందు మాత్రీ నచో నయ్యది వివిధదుఃఖహేతునై యనేకాపదలకు నిలయ మగును. దానిని సరియగు మార్గమున జాగరూకతతో నడిపింపఁగల ధీరుల కయ్యది “కామధేను”నై యనేక సౌఖ్యముల నొడఁగూర్చుటయకాక “కామి గాక మోక్షగామి కాఁడు” అను లోకోక్తిని సార్థకపఱచి యిహ లోకమునందు యుక్త మగు నానందము నొడఁగూర్చుచు దుదకు జీవులకు నిరతిశయానందపదవి యగు మోక్షమును జేకూర్చు నని శ్రీమద్రామాయణము సాక్ష్య మిచ్చుచున్నది.

(3) కామోదేకముచే బీడితుడై మరణించిన యజమహారాజునకుఁ బుత్రుడైన దశరథమహారాజునకుఁ దొలుత నక్కామమే మహాత్ములగు పుత్రుల నొసంగి తుద కదియే యాతనిముప్పనఁ బెక్కు తిప్పలు దెచ్చిపెట్టి మృత్యువుగఁ బరిణమించెను.

(4) మరల నా కామశక్తియే వాల్మీకిమహర్షియం దొక వికృతిని చేసి యాతనికి మానసికవ్యధను గలుగజేసి తుద కద్దానివలన నిరతిశయకావ్యరసప్రవాహ ముద్భవింపజేసి యా ఋషిపుంగవున కమరత్నము సిద్ధింపజేయుటయకాక భగీరథునియందలి పితృకామములన గంగానీరవంతి లోకమునఁ బ్రవహించి మానవకోటిని బలిత్ర మొసరించి నటుల యా వాల్మీకి లేఖనిరుండి నెలువజిన శ్రీమద్రామాయణము నేటికిని మానవులకుఁ బరమలక్ష్యమై స్త్రీపురుషుల కొజ్జబంతిమై విరాజిల్లుచున్నది.

ఈ రీతి శ్రీమద్రామాయణమునందు శ్రీరామునిచారిత్రముతో బాటుగ “కాముని” చారిత్రముగూడ నిమిడియున్న దని మనము గుర్తింపవలెను. అందువలననే వాల్మీకి దానిని “సీతాయా శ్చరితం మహత్” అని సృష్టిలోఁ నామమున కంతకును నాలంబన మగు స్త్రీపాత్రవర్ణనముగూడ నందు సాగించియున్నాఁడు. రామాయణ మన “రామస్య అయనం” అని మాత్రమేకాక “రామాయాః అయనం” అనిగూడ మనము గ్రహింపవలెను. అందు కౌసల్య, సుమిత్ర, కైక మున్నగు నారీమణులుమొదలు హర్షణఖాచిస్త్రీపాత్రల నెన్నింటినో వాల్మీకి తన యసమానకవితామృతశక్తిచేఁ బోషించి లోకమునందలి నేటివారీ మణులకు సత్ప్రసర్తన మలవతిచుకొనుటకై యందించియున్నాఁడు. ఇట్టి విలక్షణ “కామ”చారిత్రవిస్ఫురణకు నాందియే రామోత్పత్తికిఁ గారణమైన “పుత్రకామేష్టి”.

వేదవిదు లగు మహర్షులు సృష్టిసితీలయములయొక్క మహత్తర రహస్యములను గనుఁగొనుటకై నేలకొలంది సంవత్సరములు దను యాయుధ్దాయమును బెంచుకొనిరి. “Curiosity impels us to discover the universe” అని యొక పాశ్చాత్యపండితుఁడు వ్రాయుచున్నాఁడు. అట్టి మానవాయుధ్దాయమును బెంచుకొనునట్టి శాస్త్రము

నకు యోగశాస్త్ర మని పేరు. దశరంఘం డటువదివేల యేండ్లు రాజ్య మొనరించె నని వాల్మీకి వ్రాసినచో మన కది యొక యభూతకల్పనగ నుండఁగలదు కాని నేఁ డొక యిరు యిశోఁ జేయఁబడిన యగ్రతము లెక్కలను దయారుచేయఁగలుగుట మనము కన్నారఁ జూచుచున్నాము. ఇంతియే కాదు పాశ్చాత్యచేశమును డి యే వింతయఁగ్రతములు వచ్చి మనలను దిగ్భ్రమ నొందించుటలేదు? కాని మన పూర్వు లొనరించిన లోకాతీతచర్య లన్నియునూత్రము మన కప్రమాణములు. నేటిమాన వులు కేవలయగ్రతపరికరములచే నె గల బద్ధులై యాశ్వరచైతన్యశక్తిని గుర్తింపఁజాలకున్నారో “Carrel” పండితుఁ డి తీరున వాపోవు చున్నాఁడు! “In such indirect ways does science know the spiritual world, which, by definition, it is forbidden to enter. Man in his entirety is located within the jurisdiction of the scientific techniques” మన మహర్షులు తమ తపస్సమాధి నిష్ఠలచే జరకాలము పరిశీలించి యీ చరాచరాత్మక మగు భూతసృష్టి యొక్క తత్త్వమును గ్రహించి యె యాసినలన నొక మట్టికుండముదలు మహాకార్యధురింధరుడగు చక్రవర్తిగూడ సృజించునట్టి యుపాయ తంత్రములను గనిపెట్టియున్నారు. కృతయుగమున నిత్వ్యాకునకు బార సాల నొనరించిన వసిష్ఠుఁడు శ్రీకృష్ణు ఁ ద్వాపరయుగాంతముం దొనరించిన యజ్ఞమునందుఁగూడఁ బాంగొనె నని మనకు భాగవతము బోధించు చున్నది! అతఁ డూరక రోజునకు రెండువూటల భోజనముచేయుటకై తన దియ్యుద్దాయమును వృద్ధిచేసికొనెనా? లేక క్లబ్బులో చీల్చిపేకాడు కొనుటకా? కాదు. ఆ బ్రహ్మపుత్రుఁడు కేవలలోకకళ్యాణమునకై తన జీవితమును ధారవోసె నని మనకు రామాయణము బోధించు చున్నది. అట్టిమహాస్మృలపరిశోధనములే వేదప్రతిపాదితము లైన యజ్ఞ ములుగా మనకు సర్వవస్తుసముదాయములను సమకూర్చునట్టి కామ ధేనువునై నేటివఱకు మన కనేకవిధము లగు సుఖముల నొడఁగూర్చు

చున్నవి. వారితపోబలముచేతనే మనము నేడు మనుచున్నార మనుటకు సందియ ముండరాదు. మనపితామహుడు నాటిన చూతపట్టు ఫలములు మనము నేడు నుభవింతుటలేదా ?

శ్లో॥ “సహాయశ్చైవ ప్రజాస్పృహ్యైః పురోవాచప్రజాపతిః

అనేన ప్రసవిష్యధ్య మేష నోఽస్త్విష్ట కామధుక్” (గీత).

అని శ్రీకృష్ణభగవానుడు డబ్బనున కుపదేశించెను. శ్రీమద్భాగవతము నందలి ద్వితీయస్కంధమున దృతీయాధ్యాయములో నే యే ఫలములను గాంక్షించువార లే యే దేవతల నుపాసింపవలెనో శుక యోగిండు పరీక్షితున కుపదేశించియున్నాడు. అందు “బ్రహ్మవర్చసకామస్తు యజేతబ్రహ్మణస్పతిమ్, ఇంద్రమింద్రియకామ స్తు ప్రజాకామః ప్రజాపతీ” అని పేర్కొనబడియున్నది. శ్రుతియందుగూడ “యః ప్రజాకామ స్సౌ త్తస్మావపం ప్రాజాపత్యం గౌరవ్యతం చదుం నిర్వపే త్ప్రజాపతిః” అని చెప్పటచే “పుత్రకామేష్టి ప్రజాపతినీగూర్చి యొనరింపఁ బడు నొక యజ్ఞము. కావుననే యా యజ్ఞకుండమునుండి వాయస వాత్రముతో బయలు వెడలిన పురుషుడు “ప్రాజాపత్యం వరం విధి మా మిహాభ్యాగతం నృప” యని పలికియున్నాడు. అది లగ్నిహోత్రము నుండి యొక తేజోమయభూతము బయలు వెడలుట నేటి మన నవనిగ రికుల కుత్సేక్షగాఁ దోచవచ్చును. కాని రామాయణకాలమునాటి మానవు లద్దానిని జూచియుండినట్లు మనకు వాల్మీకియట్టి మహర్షి తెలుపుచున్నాడు. నేటి పాశ్చాత్యవిజ్ఞానమునకును రామాయణ కాలమునాటి వేదవిజ్ఞానమునకును జీకటివెల్లుదులకుఁ గల సంబంధము ఎంతిది. చీకటియూవరించినతఱు మన మంతకుఁబూర్వము చూచిన పదార్థముల నైనను మఱియె మని యుండలు నెఱింగినవిషయమే. భారత వర్షమునుండి లోక మంతయు నొకానొక కాలమునందు విజ్ఞానభాను కిరదీప్తి వెలువడియుండను. అట్లవిజ్ఞానవైతన్యసంబంధనితకైచే మనవా

రీ పంచభూతములనుండియు నమృతమును బిదికి తాము తరించి యి
దలను తరింపఁ జేయఁజాలిరి. నేఁ డట్టివిజ్ఞాననిధులు లేకపోవుటకుఁ
గారణములను Carrel పండితుఁ డీ తీరున నుడుపుచున్నాఁడు :-

“Presidents of universities and their advisers donot realize that Synthetic minds are as indispensable as analytic ones. If the superiority of this kind of intellect were recognized and its development encouraged specialits would cease to be dangerous” ఈ సృష్టిలోని యపూర్వశక్తిని సమీకరించి యద్వానివలన నీశ్వరచైతన్యమును ఘనీభవింపఁజేసి యొక విలక్షణమానవుని నీ లోకమునందు సృష్టించుకొని రానాటి మహమ్మలు ! దాని దశరథుఁడు ఘట మొనరింపసమకట్టిన కులాలకునికిఁ జక్రసహాయమువలె నా ఋషులకు సహాయభూతుఁ డయ్యెను.

నే నివివరణలో రచించిన దశరథిచాత్రవిమర్శనమునందుఁ దనకుఁ బుత్రులవలన మరణము కలుగు నని యొకింతయు నా రాజచంద్రుఁ డేల సుతులకొఱకు యాగము నొనరింప సమకట్టినని యొక పూర్వపక్షమును బేర్కొనియుండినది. దాని కిచ్చట నా శక్తికొలఁది సమాధాన మొసంగుచున్నాను.

సర్వసాధారణముగ మానవుఁ డభ్యసించునవి యుగప్రాణములు. కాని యవిరెండును సమములు లగు ప్రజాజాతము నపేక్షించుచునే యుండును. తుదిఁ దమలతొలుల్పములుగఁ దా వాసిని వాంఛించుట సర్వజనవికృతియు. అయ్యది రెండును పుష్కలములుగఁ గలిగినవిమృత ప్రాణికోటులగునట్టి ద్రోణసుఖము. మానవుఁ డీ శ్రీవిధసుఖముల కన్న మిన్నగఁ బగఁగించునట్టిది ‘కీర్తి’ యను నొకానొక యపూర్వ విషయము కలదు. అయ్యది యదృశ్యము. పుష్పమునందలి పరిమళము వంటిది. ‘కీర్తి’ యనునది యంతకాల మీ భూమిపై నిలిచియున్న సంతకమును బుణ్యలోకవాసము దమకుఁ గలుగు నని యార్జునుల

సాంప్రదాయజ్ఞుల యభిప్రాయము. నేటికిని ద్విజులు తమ నిత్యసంధ్యా వందనమునందు “ఆయుఃపృథివ్యాం ద్రవిణం బ్రహ్మవర్చసం మహ్యం దత్వా ప్రయాతుం బ్రహ్మలోకం” అని సవితనుగూర్చి ప్రార్థింతురు. ఈ బ్రహ్మలోకము కేవలకీర్తిప్రతిష్ఠితలోకము. కీర్తిని “పుణ్యశ్లోక” మనికూడ వ్యవహరింతురు. కీర్తికొఱకై యనేకులు పూర్వులు సర్వా చీనులుగూడఁ దమతమ దేహముల నర్పించిరి. అట్టి మహత్తరకీర్తి కాముఁడు దశరథుఁ డని చెప్పినఁ దప్పులేదుకదా ! అతనికిఁ బుత్రులు లేకున్నచో నిత్యాకులవంశము దశరథునితో సంతమైనదనిన నాతని కెంత యపకీర్తి ! దశరథుఁడు సంతానహీనుఁడై చచ్చె ననుటకన్న సంతానమువలనఁ జచ్చె ననుట మేలుకాదా ! “సంభావితస్య చాకీర్తి ర్మరణా దతిరిచ్యతే” అనుచు భగవానుఁ డేనాఁడో పలికియున్నాఁడు. నిజము నకుఁ దన కట్టి యపయశము కలుగకుండుటకై యే యాతఁడు మూఁడు వందలయేబది భార్యలను బెండ్లియాడి తుదకుఁ బైకతండ్రికి రాజ్యశుల్క వాదనముగూడ నొనరించి యామెను బెండ్లియాడనేమో యని చెప్ప వలసియున్నది. అనాఁడు లోకమునందు దశరథుఁడు మహాపౌరుష శాలియు, మహత్తరవీర్యవంతుఁడు నై దేవతలకుఁగూడ సహాయ మొనరించుచుండినట్టి మేటి యని ప్రసిద్ధిచెందెను. అతఁ డొక నపుంసకుఁడు కాఁడు. అట్టివానికి సంతానము లేకున్నచో వైవశమునఁ గలుగలేదందురా లోకులు ? తనకు సంతానము కలగినచో మృత్యువు వారి వలనఁ గలుగు నని భయ ముంది దశరథుఁడు సంతానోత్పత్తికిఁ దగు ప్రయత్నము సలిపియుండ లేదందురు. అతని పూర్వుఁ డగు దిలీపుఁడు తుదకు పసిష్ఠుని గోవులను గాచినైన సంతానము బడసియుండ దశరథుఁడు భీరువు కావున సంతానము లేకుండఁ జచ్చె నని లోక మనకుండ నుండునా ? పైగ భగీరథునకు బ్రహ్మకూడ నీ తీరున వర మొసంగి యున్నాఁడు.

శ్లో॥ “దేయా చ సంతతి దేవ ! నావసీతే త్కులం చ నః ।
ఇక్ష్యాకూణాం కులే దేవ ! ఏష మేస్తు వరః పరః ।”

* * *

“ఏవం భవతు భద్రం తే ఇక్ష్యాకులవర్ధన !” (1-42-20,22)
ఈ రీతిగ బ్రహ్మవర ముండియున్నను దశరథుడు సంతాన మొందజాలకుండు టాతనిప్రయత్న లోపమును భయకారణము నని లోకులు తప్పక చెప్పుకొందురు. కావున దశరథుఁ డట్టి యపకీర్తి తనకుఁ దగులకుండుటకై యెట్టులైనఁ బుత్రులను బడయ నిశ్చయించెను.

ఇక రెండవకారణ మరయదము వేదమత మంతయుఁ గర్మకాండము నాధారముగఁ గలిగియున్నది. అందులకే భారతవర్షమును గర్మభూమి యనికూడ వ్యవహరింతురు. ప్రతికర్మకును బిత్తదేవపూజనము ముఖ్యంగము. పితృదేవతారాధనమునకు సంతాన మున్నఁగాని జరుగనేరదు. వేదము “ప్రజాతంతుం మా వ్యవత్సీ” యని విధించుచున్నది. ఈవిషయమును రామాయణమే యీ తీరున నిర్వచించుచున్నది :-

శ్లో॥ “పున్నా మ్నో నరకా ద్యస్మాత్పితరం త్రాయతే సుతః ।
తస్మాత్పుత్ర ఇతి ప్రోక్తః పితౄణాం త్పృతి వా సుతః ॥”
శ్లో॥ “ఏష్ట్యో బహవః పుత్రాః గుణవంశో బహుశ్రుతాః ।
తేషాం వై సమవేతానా మపి కశ్చిద్గయాం వ్రజేత్ ॥”

(2-107-12,13)

కావున వంశకరు లగు పుత్రులు లేకున్నచో దితరులకు గతులు కలుగఁజాల వని యాహ్వానములేర్పింపఁబడెను. అపుత్రకులగువారలు యజ్ఞాదిక్రతువులు చేయుటకుఁగూడ వీలులే దని పెద్ద లందురు. కావున దశరథుడు పితరులను దరింపఁజేయుటకును తాను తరించుటకునుగూడఁ బుత్రులను బడయ నిశ్చయించెను. తా నెప్పటికైనఁ జావకుండ నెటు లుండఁగలఁడు ? పుత్రునిచేత సంస్కరింపఁబడుట పితరుల కవశ్యవాంఛితము కదా !

వీని కన్నిటికన్న మిన్న యగు మూడవకారణముగూడ మనము గ్రహింపవలసియున్నది. దశరథుడు వేదధర్మతత్పరుడు. వసిష్ఠశిష్యుడు. సూర్యవంశమునకుఁ జెందిన క్షత్రియపుంగవుడు. మనువునాటనుండియు నీ భారతవన్ మత్యంతజాగరూకతతో ధర్మముక్తముగ నేలిరి యిత్యా కువంశస్థులు. అందుచేతనే వారిని బరశురాముఁ డేమియుఁ జేయకుండ విడిచివుచ్చెను. అట్టి సద్వంశజాతుఁ డగు ధర్మమూర్తి తనయనంత రము దేశపరిపాలనమును ధర్మయుతముగ సాగింపఁగల యుదారుఁ డగు పుత్రుండు లేనిచో నెటుల సూరకుండఁగలఁడు? సమర్థుఁడును బ్రాజ్ఞుఁడు నగు ప్రభువు లేనిచో దేశ మధోగతిపాలుకాదా? ధర్మ మడుగగటదా? ప్రజలు నీతిబాహ్యులై దేశము నల్లకల్లోలములందు ముంచివైతురు. సేతుశీతనగపర్యంత మగు భారతవన్ మన కిత్యాకువంశస్థులై ప్రభువులై యుండిరి. వింధ్యకు దక్షిణమందు దండకుఁ డనెడి యిత్యాకువంశప్రభువు రాజ్య మొసరించుచుండెడివాఁడు. శుక్రశాపవశంబున నాతనిరాజ్యము నందుఁ బదురెం డహోరాత్రములు దుమ్ము వర్షించుటచే నయ్యది యంతయుఁ బీతభూమియై యరణ్యముగ మారెను. అటుల నిర్మానుష్య మగు దేశమును దక్షిణసముద్రమునం దుండెడి లంకావివాసు లగు తిమిధ్వజాదిరాక్షసులు మెల్లగ నాక్రమించి రాజ్యము చేయఁదొడంగిరి. తిమిధ్వజకుమారుఁ డగు శంబరునితో యుద్ధమునకు దశరథుఁ డేగి యాతనిమాయవలన నతఁడు పరాజితుఁ డయ్యెను. తుద కా శంబరుని శ్రీరాముఁడు యుద్ధమునం దోడించి సంహరించె నని మనకు శ్రీమద్రామాయణము తెలుపుచున్నది. ఆనాటి శంబరాదులసంతతియే యచ్చటచ్చటఁ బ్రచ్ఛన్నముగ నుండి ద్రావిడు లని యాంధ్రు లని వ్యవహరించుకొనుచుండిరి. కంసుని యాస్థానమునందలి చాణూరముష్టికులలోఁ జాణూరుఁ డాంధ్రదేశమునం దుండిన రాక్షసుఁ డని మనకు విష్ణు సహస్రనామము చెప్పుచున్నది.

పాండురంగమాహాత్మ్యము - తద్వ్యాఖ్యానము

శ్రీ సామవేదం శ్రీరామమూర్తి.

శ్రీ రామకృష్ణకవి ప్రణీతమయిన పాండురంగమాహాత్మ్యము ఆంధ్ర పంచకావ్యములలో నొకటిగాఁ బ్రసిద్ధిపడసిన ప్రౌఢప్రబంధము. ఇట్టి గ్రంథములు వ్యాఖ్యానములు లేనిచో నందఱకు సుబోధములు గావ నుట నిర్వివాదము. కవిహృదయమును గ్రహించి పాఠకుల కందిచ్చుట వ్యాఖ్యాత చేయుపని. అందులకు సమర్థుడగు వ్యాఖ్యాతచే రచింపఁ బడిన సద్వ్యాఖ్యాన మెంతయు నావశ్యకము. వాఖ్యాత సమర్థుడై నను మూలము పరిగుర్ధపాఠములతో లభింపనియెడల సద్వ్యాఖ్య బయలు వెడలుట కష్టము. మూలమున నపపాఠములు లేకుండుటకు లేఖకులు (నేడు ముద్రాపకులు) విజ్ఞులు నప్రమత్తులగు గావలయును. లేకున్న సత్కవుల పరిశ్రమఫలము ప్రజల కందదు. “బప్పు తప్పరయు రసజ్ఞు లూహఁ దెలియంగల లేఖక పాఠోత్తముల్, దొరకినఁగాక యూరక కృతుల్ రచియింపుమనంగ శక్యమే” యను పెద్దన పలుకులకుఁ గారణ మిదియే. కవియూహ యేమైయుండు ననునాలోచన లేఖకులకును వ్యాఖ్యాతలకును బిడసఁ బాఠకులకును మిగుల నావశ్యకము.

ఇఁకఁ బ్రకృతవిషయము. పెక్కు తెలుఁగుగ్రంథములవలెనే పాండురంగమాహాత్మ్యముగూడ నిర్దుష్ట పాఠములతో లభింపదయ్యెను. ఇప్పటికి దీనికి రెండువ్యాఖ్యలు వెలువడినవి. అందు మొదటిది శ్రీ తెన్న వము శ్రీరంగాచార్యులవారు రచించి ప్రకటించినది. ఇది లఘుటీక. రెండవది శ్రీ బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు రచించినది. దీనిని శ్రీ వావిళ్లవారు ప్రకటించిరి. శ్రీ రంగాచార్యులవారు ప్రకటించిన గ్రంథ మున నపపాఠము లత్యధికముగా నుండుటచేతను, లఘుటీక మూలా ధావగతి కనుకూలముగా లేకుండుటచేతను దా మిగ్రంథమును బ్రక టించినట్లు వావిళ్లవారు “ప్రకాశకుల విజ్ఞప్తి”లోఁ దెలిపిరి.

శ్రీ వేంకటరమణయ్యగారు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారము లోని మూడు వ్రాతప్రతులను బరిశీలించియు శబ్దరత్నాకర సూర్య రాయాంధ్ర నిఘంటువులలో నట నట నుదాహరింపఁబడిన గ్రంథభాగ ములను బట్టియు దీనిని బరిష్కరించి పూర్వటీకకంటె విపులమగు టీక రచించి చక్కనిపీఠికతోఁగూడఁ బ్రకాశింపఁజేసిరి. తమవ్యాఖ్యలో నడుమ నడుమఁ బూర్వటీకలోని విషయములఁ జూపి విమర్శించిరి. పాఠాంతరముల నధస్సూచికతోఁ జూపిరి. ఇట్లొనర్చిన వీరి కృషి మిగుల శ్లాఘార్హమయినది.

కాని యిందును గొన్ని యపహాసములు మూలమునఁ గన్పట్టు చున్నవి. కొన్నియెడల మూలము నిర్దుష్టముగా నున్నను వ్యాఖ్య యపమార్గము పట్టినది. కొన్నిపట్టుల సందేహస్పదవిషయము లుండి పోయినవి. (ఈవిషయము వ్యాఖ్యాతలే పీఠికలో వ్రాసియున్నారు.) కొన్నితావులలో వీరు గ్రహించిన పాఠములకంటెఁ గ్రిందికిఁ ద్రోసిన (అధస్సూచికలోఁ జూపిన) పాఠములే సమంజసములుగాఁ దోచు చున్నవి. అందుఁ గొన్నింటిని బండితుల పరిశీలనార్థ మిటుఁ బేర్కొందును. కుఱదోషముల బరిశీలింతురుగాక.

గ రు డ స్తు తి

శా. మీదం దారధరాధరంబు గల యామేరు న్నగంజాలి త

జ్ఞాదృష్టండరుచిం దలిక్కు ఖగయూథస్వామి హేమప్రభా

ప్రాదుర్భావశుభప్రభుండు మనుచుకా రామానుజమాత్యు శ్రీ
వేదాద్రిశు విరూపిమందిరు జగద్విఖ్యాత కీర్తిశ్వుడున్.

(ఆ 1-పద్యము 8)

టీక. “హేమప్రభాప్రాదుర్భావశుభప్రభుండు = బంగరుకాంతి వలనఁ గలిగిన శుభముల నిచ్చువాఁడు (గరుడదర్శనమువలన మేల్లు కలుగునని ప్రసిద్ధి)” అని వ్రాసిరి. మూలములో శుభప్రభుండు అని

యుండఁగా శుభప్రదుండు అను పాఠమునకు వ్యాఖ్య కావింపబడెను. ఇది మూలమునకు సంబంధములేని వ్రాత. గరుడదర్శనము శుభముల నిచ్చునదైనను బ్రస్తుతమున మేరుసామ్యసిద్ధికి “హేమప్రభాప్రాదుర్భావ శుభప్రభుండు” అను పాఠమే యుక్తముగా నున్నది. సువర్ణకాంతివంటి శుభకాంతి కలవాడని దీనియర్థము.

కృతివతివంశపురుషుల వర్ణనమున “రంగరాజు” అనువాని వర్ణనము.

తే సలిలనిధిజాలజంఘాలబువిశాల

ధూళిపాళీభరాళీకధూమధూమ

శంకితాత్మప్రతాపవైశ్వానరుండు

గంగమాప్రాణవిభుఁడొప్పు రంగరాజు.

(1-38)

టీక. “సలిలనిధి . . . . వైశ్వానరుండు, సలిలనిధిజాల=సముద్రముల సమూహమును, జంఘాల-మిక్కిలివడిగా దానినట్టి, బు = సేనలవలని, విశాల, ధూమ, పాళీ, భర = ఎక్కువైన దుష్టు చాలుయొక్క అతిశయమనెడి, అలీకధూమధూమ = అదర్శపురాగయొక్క ఆశిక్యముచే, శంకిత=సందేహించిన, అత్మప్రతాప = తన ప్రావము కల, వైశ్వానరుండు=అగ్నికలవాడు. వేదాద్రిమంత్రి సేనల నడిపించుకొనిపోగా దానివలన పుట్టిన దుమ్ము సప్తసముద్రములను దాటిపోయినది; ఆదుమ్ము పొగవలె నుండఁగా దానిని చూచి అన్నతనవ్రతాపమువలన లోకములు మండి పొగవ్యాపించినదేమో యని భ్రాంతిపడుచున్నాడని భావము” అని వ్రాసిరి.

ఇందు రెండుపాదముల యర్థము బాగుగనే యున్నది. మూడవపాదము నర్థము సరికాదు. దానినిబట్టి వ్రాసిన భావముగూడ జెడినది. ఈ కల్పనమే వ్యాఖ్యాతలు గ్రహింపలేదు. శంకితాత్మప్రతాప వైశ్వానరుండు=ఊహింపబడిన తన (రంగరాజయొక్క) ప్రతాపమునెడి యగ్ని కలవాడు అని యర్థము. రంగరాజు సైన్యోన్మితధూళి

పొగగాను, వానిప్రతాపము అన్నిగాను రూపింపబడెను. ధూమముచే నగ్ని యనుమానింపబడుట ప్రసిద్ధముగాన పైవ్యసూక్తిసూక్తిముచే నాతని ప్రతాపాన్ని యూహింపబడినదని కవి యాశయము. దీనిని గ్రహింపక యేమేమో వ్రాసిరి. “తన ప్రతాపమునేగి యగ్ని కలవాడు.” అన్ని పూర్వ (లఘు) టీకయే యుచితముగా నున్నది. భావముగా “వేదాద్రిమంత్ర” యను వ్రాంతి ప్రామాదకము. ఇయ్యది రంగ రాజునుగూర్చిన వర్ణనము కాని వేదాద్రిమంత్రవర్ణనము కాదు

కృత్తిపావంశవర్ణనసందర్భమున రామరాజులకు నలుపులు పుట్టెను కలి రిచు నందర్భమున

సీ. సంహతాంహస్ఫూర్తిరంహోననుండు సృ
సింహవిక్రముడు నృసింహశౌర

త్రయ్యంతవాసనాగ్రహం నౌయ్యో
య్యయ్యారి రామానుజయ్యారు

గంగాతరంగసారింగలాంఛనదీ
బొంగక్కి రాం రంగరా

శరణాగతత్రాణకరణాచరణకే
నరదిరాజులబోని నరదిరాజు

... (1-42)

“క-“సంహతాంహస్ఫూర్తిరంహోననుండు = సరింపజేయుబడిన పాపములప్రకాశమునేగి సంపదనముకలవాడు, త్రయ్యంత .. బుద్ధి = వేదాంతవాసనలను బహుకర్షింపగల బుద్ధియందు, ఒయ్యారి = నేర్పరి” అని వ్రాయబడెను.

ఇందు బూర్వము ప్రస్తావించిన “సంహతాంహస్ఫూర్తి” యని యుండెగా ఏమి దానిని విడిచి వేరొక గ్రంథము (చ-ప్రహ) లోని “సంహతాంహస్ఫూర్తి” యను ఖండిమును గ్రహించిరి. ఈ మార్పు

వలన లభించిన గుణవిశేషము తోచుకొన్నది. కాగా మొదటిపాఠమే యుక్తముగాఁ దోచుచున్నది. ఏలయునగా 'సమ్' పూర్వకమాన భావువు హింసాస్థానమునఁ బ్రసన్నముగాఁ గానరాదు. సంహతశబ్దమునకు దృఢముగాఁగలిగినదనుస్థము ప్రసన్నమై ప్రయోగదృష్టమగుచున్నది. "దృఢసంస్కృత సంహతః" అని యమరకోశము. (3-76)

"సంస్థాస్సంహతజానుకే" (అమరకోశము 2-307) అను నెడఁ "కదిసిన మే కాళ్ళుకలవాఁ" డని యర్థము గురుబాలప్రబోధికలోఁ గలదు. శబ్దరత్నాకరమున నీర్థమునకు "చక్కగాఁజేరినది, దృఢసంయోగము కలది" యనినస్థములే యున్నవి. కాని చంపబడినది, లేక నశింపఁజేయఁబడినది యనుస్థము చూడఁబడలేదు. పరవస్తువారి నిఘంటువులోఁగూడ నీ యర్థములేరు. ఒక సంస్కృతాంగ్లనిఘంటువులో (నేను జూచినంతలో) ఉన్నది. ఇంతకు మొదటిపాఠము సరిగానుండఁగాఁ బ్రయోజనాంతరము లేని యీ యప్రసిద్ధాధికపదముతోడి పాఠమేల గ్రహింపవలెను. కానఁ బూర్వపాఠమే గ్రహ్యము.

రెండవపాదములోని "త్రయ్యంతివాసనాగ్రహబుద్ధి నాయ్యారి" యను భాగమునకును వీరి వ్యాయాకును సంబంధము గానరాదు. గ్రహబుద్ధియునకుఁ బడకఁగల్గిన అనన్యము చింత్యము. అధర్మాచికలో "శయ్యాగ్రహదబ్బ" అను పాతాంతరము చూడఁబడెను. అది "గ్రహదబ్బ" గాక "గృహదబ్బ" యనుకొనిమును. ఆ పాఠమును దృష్టిలోఁ జెట్టకొని యీ వ్యాయాక చేసియుండు రేమో? అట్లగున దానినే మూలమున గ్రహించియుండవలయును. అప్పుడు మూల టీకలు సంగతములకును "త్రయ్యంతివాసనాశయ్యాగృహదబ్బ" యొక్కారీ నామాను జయ్యగాను" అనునది సరియైన పాఠము. వేదాంతవాసనలకు శయ్యాగృహము (విశ్రాంతిస్థానము) వలె నాచరించు బుద్ధికలవాడని యర్థము. అప్పుడు బయ్యారి శబ్దము పునరావృత్తియు కానక్కఱలేదు. ఇంకొక

విశేష మేమనగా నీ సీసమునందుఁ బ్రతిపాదమునను బ్రారంభింపఁబడిన ప్రాసయతియే చివరిదనుక నిర్వహింపఁబడెను. అద్దానఁగూడ నీపాఠమే రామకృష్ణునిదని నిశ్చయింపఁదగును.

కృతిపరిసోదరుల వర్ణనమున :—

విష్ణుపదధ్యాననిష్ఠాత విజ్ఞానకృష్ణుండు శ్రీరామకృష్ణమంత్రి (1-69)

టీక—“నిష్ఠాత=ఆటితేతినవాడు; విజ్ఞానకృష్ణుండు=గొప్పజ్ఞానమున కృష్ణపరమాత్మ” అని వ్రాసిరి. నిష్ఠాతశబ్దము అకారాంతముగాని ఋకారాంతముగాదు. ఇంకొకచోట “తృష్ణారహితులు మత్పద, నిష్ఠాతలు నిత్యసత్యనిరుతులునగు...” (4-205) అను పద్యములోను దాని టీకలోను నిష్ఠాతలనియే యున్నది. మఱియు వీరి వీరికలో కిరవ పుటలో నిష్ఠాతలనియే వ్రాసియున్నారు. దీనినిబట్టి యీశబ్దము ఋకారాంతమని వీరు భ్రాంతిచెందరని తోచుచున్నది. ప్రకృతిమున ‘విష్ణుపదధ్యాననిష్ఠాతవిజ్ఞానకృష్ణుండు, అని సమాసముగా గ్రహించి విష్ణుపాదధ్యాననిపుణమైన విజ్ఞానమున నద్భుతుడైనవాడు అని యర్థము చెప్పటయుక్తమనుకొందును. విష్ణుభక్తులలో నద్భుతుండు ప్రసిద్ధుడగుటచే రామకృష్ణమంత్రి యద్భుతునివలె విష్ణుభక్తుడని భావము. లేదా విష్ణుపాదధ్యానవిజ్ఞానముచే (లోకల) నాకర్షించువాడనియుఁ జెప్పవచ్చును.

అనుచు సభార్యుంఁడై వింధ్యాహార్యస్తంభయిత సంతాపరోగంబున నిగిడి చని (1-187)

టీక—“వింధ్యాహార్యస్తంభయిత=అడ్డులేకుండ వింధ్యము సరికట్టినవాడు-అగస్త్యుడు” అని వ్రాసిరి. ‘అడ్డులేకుండ’ ననునర్థ మెట్లు వచ్చెనో? అహార్యశబ్దమునుబట్టి యా యర్థము వ్రాసియుండురు. అది సరికాదు. అహార్యమనఁగాఁ బర్వతము. వింధ్యపర్వతము సరికట్టినవాడని దీనియర్థము.

పుండరీకుఁడు సాక్షాత్కరించినవిష్ణువును బ్రాధింపు సందర్భమున శా. భస్మస్థూలనపాండురాంగము రమాప్రాణేశుపాదద్వయిన్ విస్తేరాంబుజగామి హంసమిదినాచేవ్రాల్చుచున్ లేచి 'దేవాస్మాకం శరణం త్వమేవ గతిరన్యో నాస్తి దుర్వాసనా పస్మారంహర' యంచుఁ బల్కి మఱియున్ భక్తుండు భక్తిప్రహర్.

(2-54)

ఇందు రెండవపాదమున 'నాచే' అనునది యచ్చుతప్ప. 'నావే' అని యుండఁదగును. "నా=అనునట్లు, వే వేగముగ" అని వ్యాఖ్య యుక్తముగనే యున్నది. మూడవపాదమున 'గతిరన్యోనాస్తి' యనుట తప్ప. ఇది యచ్చుతప్పగా భావింప వలనుపడదు. వ్యాఖ్యలోఁగూడ 'గతిరన్యోనాస్తి' యనియే యున్నది. సైపాతమున యతిపోవుట యొక దోషము, స్త్రీ లింగగతిశబ్దమునకు విశేషణమైన అన్యశబ్దము పుంలింగముగానుండుట వేఱొకదోషము. పూర్వగ్రంథ టీకల ననుసరించి వీరు సట్లే వ్రాసిరి. 'గతిరన్యోనాస్తి' యనుట యొప్పును.

శా. శీతాహార్యకుమారి ! విన్నిటలు లక్ష్మీజూని వాచంయమి

వ్రాతశ్రేష్ఠునకున్ వరంబొసఁగి.....(2-76)

'వాచంయమి' యనుట తప్ప. 'వాచంయమ' అని యుండఁదగును. ఇది అకారాంత శబ్దము. యమి= శబ్దము వీరకీర్థమ కలిగించి యుండును. మూలముననే గాక టీకలోఁగూడ నిది యిట్లే యుండుటఁజేసి ముద్రణదోషముగా భావింప వీలులేదు. పూర్వ టీకాకారుల పాతమునే వీరును గ్రహించిరి.

శివుఁడు పార్వతితో విష్ణుమూర్త్యర్చనవిధానము చెప్పు సందర్భమున సీ. మంత్రపూతముగాఁగ మజ్జనం బొసరించి.....

తే. దధులతోఁగూడఁ దగు నివేద్యములఁ జూచి

వనధి వనధాముఁ బీతాంబరుని రమా కు

చరజ వినిలిపు శిఖిబర్హధను మఖాంశ

భోక్తః బూజింపదగుఁ జైత్రమున శుభాంగి ! (2-108)

టీక. “.....రమా .... వినిలిపుఁ = లక్ష్మీదేవి స్తనముల మీఁది గందపురేణువులచేతఁ బూజుఁబడినవానిని ; (ఇచట ‘రజ’ శబ్దమునకు ‘రజ’ స్వతంత్రప్రయోగము)” అని వ్రాసిరి. కుచరజ మనఁగా స్తనములమీఁది రేణువులను నగ్గమేగాని గందపురేణువు లను నగ్గ మెట్లువచ్చును ? అది యధ్యాహార్య మనుకొనవలయును. మఱియు సకారాంతరజశ్చబ్దమును అకారాంతముగాఁ బ్రయోగించుట యశాస్త్రి యము. ఇంతయైనను అర్థము సాగనుగాలేదు. కావున నీపాతము సరియైనది కాదనుకొందును. అథర్వాచికలోఁ జూపఁబడిన ‘చరిని’ యను పాతముకూడ సంగతముగాఁ గానరాదు. ‘రమాకుచ రజని విలిపుఁ’ అనునది సరియైన పాతమని తోచెడిది. రజని యనఁగాఁ బసువు. లక్ష్మీస్తనములందలి పసువుచేఁ బూజుఁబడినవాని నని యర్థము. అట్లయిన నగ్గము స్వరసముగా నుండుటయేగాక రామకృష్ణ కవి సకారాంతశబ్దమును అకారాంతముగాఁ బ్రయోగించె ననుకొన వలసిన దురవస్థ తప్పదు. అదియుఁగాక వినిలిపుపదములో ‘ని’ చేరి లిప్తవిలిప్తపదములవలె గాక చిలక్షణముగా నున్నది.

పసువునకుఁ బర్యాయముగా ‘రజని’ యని మాఱుమూల మాట వాడుగా యిది సంశయింపఁ బనిలేదు. అట్టి పదముల వాడుట యీకవికి మిగుల నిష్టము. చూడుడు.

చ. ఉమ పసుపాడి మోము తడి యొత్తిన హత్తిన తన్ని శాంకద్య
క్రమలదళాంజనాంకకలకంబుగ నింబగు చేల..... (2-193)

నీ. గోర్వచ్చచము రంటుకొనిరి మస్తకముల జలకమాడిరి నిశా
మిళిత వారి (3-74)

పై రెండుతావులలో నిశాశబ్దము పసుపునకుఁ బర్యాయముగఁ బ్రయోగింపఁబడెను. ఈకారాంత రజనీశబ్దము ఇకారాంతముగాఁ బ్రయోగింపఁబడునా యనియు శంకింపనక్కఱలేదు. అట్టి ప్రయోగము లశాస్త్రీయములు గావు. ప్రసిద్ధప్రయోగము లెన్నియో గలవు. మన కవియే “శ్రీ వణ్మఖ జననీ మహి, భాషానిధి నిజవధూ శుభప్రద లీలా” అను పద్యమున ‘మహి’ యని ప్రయోగించెను. ఇంతయేల ?

(5-1)

ఇకారాంతముగా రజని శబ్దమునే క్రిందిపద్యమునఁ బ్రయోగించెను.

క. అని పరమాంసన మిడి తా

ననిమిషు లర్చించినట్ల యర్చించె జగ

జ్జననస్థితిలయకారణ

జని నజుని సుజనమతి రజవి రజనీశున్.

(4-54)

కావున నిట ‘రజనివిలిపున్’ అను పాఠము యుక్తముగాఁ దోచుచున్నది. పరిశీలనము గావించినచో మంచిపాఠము లభింప వచ్చును. అంతదనుక నిది యూహగా మాత్రమే నిలుచును. ని, వి, యను వర్ణముల రూపనన్నిహితత్వమున వ్రాతలో నీప్రమాదము కలిగియుండును. అద్దానినే వ్యాఖ్యాతలు గ్రహించిరి.

శివుఁడు పార్వతితో నరసింహుఁడు పాండరికక్షేత్రమున రావి చెట్టురూపుతో నున్నాడని పలుకు సందర్భము.

క. పరసింహమధ్య ! యచోచ్చ

నరసింహుఁడు కుంజరాశనతః దాల్చుట య

చ్చెరు వద్దేవుఁడు నిజమం

త్రరాజపూజైకతానతాయుతః బ్రోచుక.

(2-124)

టీ. “పరసింహమధ్య = సింహ రాజముయొక్క మధ్యమువంటి మధ్యముకల పార్వతీ !, కుంజరాశనతః దాల్చుట = రావిచెట్టు రూపు

ధరించుటయు, ఏనుఁగును భుక్తిగా గ్రహించు రూపమును (సింహ రూపమును) ధరించుటయు, [ఇచట 'కుంజరాశనతన్' = అశ్వత్థముచేత, పూర్వటీక. అది సరికాదు.] అచ్చెరువు = అశ్చర్యము, సరసింహుఁడు సింహరూపుఁడగుటచే గజభోక్తృత్వమును పొందుట సహజమే కాని యాశ్చర్యముకాదు. ఇచట విరోధము అయినను కుంజరాశనతఁ డాల్చుట = రావిచెట్టురూపు డాల్చుట, అను శ్లేషమూలకాన్ధాంతరమును గ్రహించుటవలన ఆవిరోధము పోవును" అని వ్రాసిరి.

పూర్వటీకను వీరు సరికాదనిరి. కాని వీరి టీకయు సరికాలేదు. పద్యములోని చమత్కార మీ వ్యాఖ్యవలన దుర్బోధ మగుచున్నది. సరసింహుఁడు కుంజరాశనతఁ డాల్చుట యచ్చెరువు అని కవి వ్రాయఁగా నాశ్చర్యము కాదని వ్యాఖ్యాతలు వ్రాయుట వింతగా నున్నది. అంతియే గాక 'ఇచట విరోధము' అని వ్రాసిరి. అశ్చర్యము కానిదాని నాశ్చర్యమనుట విరోధమనియు సర్ధాంతరస్వీకారముచే విరోధము పోవు పనియు సమన్వయము చేసిరి. ఈ సమన్వయము తప్పు. కుంజరాశన శబ్దమును బహువ్రీహిగా గ్రహించి సింహవరముగా నర్థము చెప్పుకొనుటచే నిందలి యాశ్చర్యము వీరి కవగతము కాలేదు. అలంకార సమన్వయము తప్పినది. దానిని షష్ఠీతత్పురుషముగాఁ జెప్పుకొన్నచో బాగుగా నుండును. సరసింహుఁడు సింహరూపుఁడై యుండియు నేనుఁగుల కాహారమగుట యాశ్చర్యము. ఏనుఁగుల భక్షించు సింహము వాని కాహారమగుట విరోధము. కుంజరాశనతన్ = రావిచెట్టురూపును అని గ్రహించిన విరోధపరిహారము. అశ్వత్థపర్యాయమైన కుంజరాశన శబ్దముయొక్క పుష్పత్పత్తియు దీని కుపప్తంభక మగును.

ఈశ్వరుఁడు పార్వతికిఁ జౌండరీకతీర్థ విశేషములఁ జెప్పు ఘట్టమున నొక పద్యము.

శా. ఆంశేందూద్యహదేవి హ్రీంకృతిధ్రువం బై యున్న యచ్చోటికిఁ
ద్రంశద్వామమితో ర్వి నుత్తరమునం దీసిండు తీర్థంబు ముక

భంశం బొందక నెన్నఁ దత్పలిలధారన్ గూడఁ బుష్పావళీ
సంశుద్ధాంబువు ; లాయెడందగు జపస్నానార్హాదానక్రియల్.

(2-126)

టీక. లో “పుష్పావళీసంశుద్ధాంబువులు = పూలతో పవిత్రమైన జలములు” అని యున్నది. దీనికి సందర్భము గానరాదు. ముందుపాదములో నొక తీర్థమునుగూర్చి చెప్పి దానితోఁ గలియు వేఱు జలములనుగూర్చి చెప్ప సందర్భమున “పూలతోఁ బవిత్రములైన జలము” లనుట సంగతముగా లేదు. ఇక్కడ మూలములోని పాతము సరిగా లేనట్లు తోచుచున్నది. పూర్వ (మూదిత) గ్రంథావళికి నే వీ రనుసరించిరి. ఈక్షేత్రముననే పుష్పావతీనది ప్రవహించుచున్నట్లు “స్థావిత భూతలయగు పు, ప్పావతి యను నేఱు గలియఁ బావనమై” యని సంగమతీర్థవర్ణనమునఁ జెప్పబడి యున్నది.

(2-157)

కావున దానిజలములే ప్రస్తుతతీర్థమునఁ గూడెనని చెప్పియుండును. ఒకతీర్థమున వేఱొకనది కలియటచేఁ బవిత్రత యతిశయించును గాన “అయెడందగు జపస్నానార్హాదానక్రియల్ అను నుత్తరభాగమున కుపపత్తి పరిపుష్టమగును. ‘తీ, తీ’ యనుటకు హేతువు లేఖకులప్రమాదము. కాబట్టి పుష్పావతీసంశుద్ధాంబువు లనుపాతము సాధువనఁ జెల్లును. అపాత మపవ్యాఖ్యకు మూలమైనది.

పాండురంగనివర్ణనము

తే. నిగమనాపురములు మ్రోయ నిరుకుళముగ (2-229)

టీకలో “ఇరుకుళముగఁ=అడ్డములేక” యని వ్రాయఁబడెను. ఇది నిరుకుళముగాని ఇరుకుళము కాదు. ఇరుకుళము అని విడఁదీయుటచే యతిభంగము వాటిల్లును. ‘నిరుకుళ’ మను పదమునే నిఘంటువులు గ్రహించి యీ ప్రయోగము నిచ్చినవి. (చూ. శ. ర. సూ. ని.)

నిగమశర్మయందు లగ్నమాసనయగు శూద్రవనితకామవికారము వర్ణించు సందర్భమున

ఉ. తేలెడు కన్ను రోయి వడచేతెడు ముద్దు మొగంబు సారెగై
వ్రాలెకు గొప్పకొప్పు వసివాడెను నన్ను వకొను.....(3-65)

టీక..... “కైవ్రాలెకు = చేతికి వ్రాలిపోవుచున్న—విడిపోవుచున్న” అని వ్రాయఁబడెను. చేతికి వ్రాలిపోవుట యన నేమో? కై + వ్రాలెడు అని రెండుపదములుగా గ్రహించి యిట్టియర్థము వ్రాసి యుండురు. ‘కైవ్రాలు’ పదము వ్రాలు పదమునకుఁ బర్యాయముగా నున్నది. “ప్రాయమింతకు మిగులఁ దైవాలకుండ” నని శ్రీనాథుని ప్రయోగము. ఇట్టి ప్రయోగము లింకను గలవు. (చూ-మా. ని.)

నిగమశర్మ తన్నాపదనుండి కాపాడి యాదరించుచున్న కావు పెద్దను గవటపుమాటలచే మోసగించి వానిసేవల నందె ననుసందర్భమున-

ఉ. తాన ప్రసంగముల్ దిగిచి తత్సరణే దన పెంపు పెద్దగాఁ
బూని వచించు నక్కపటపూరుషు నిక్కమ నమ్మె నెమ్మదిన్
జానపదాగ్రగామి తనజాతియు నాతియుఁగూడి దేవు నిం
గా నిజదేశికోత్తమునిగాఁ బరమాప్తునిగాఁ దలంచుచున్.(3-58)

టీక-“జానపదాగ్రగామి=పల్లెపట్టులందుండువారిలో ముఖ్యుఁడు-కావు పెద్ద; తానప్రసంగముల్=అధికప్రసంగము; తిగిచి=విడిచిపెట్టి-అనగా తా నాబ్రాహ్మణునితో ఎక్కువ మాటలాడక; తత్సరణేన్=అధికప్రసంగపద్ధతిని; తనపెంపు=తానాతని రక్షించి పెంపుట; పెద్దగాన్, పూని=గొప్పగా గ్రహించి; వచించు=మాటాడునట్టి; అక్కపటపూరుషున్=అకుచ్చిత్రపువానిని; నెమ్మదిన్=నిండుమనమున; తనజాతియున్=తనశూద్రకులమును; నాతియున్=భార్యయును; నిజదేశికోత్తమునిగాన్=తమగురువువలెను; పరమాప్తునిగాన్=ప్రాణమిత్రునివలెను; నమ్మె.” అని వ్రాసిరి. పైవ్యాఖ్య ననుసరించి దీనిభావము నిట్లు గ్రహింపఁదగును. కావు పెద్ద నిగమశర్మతో సధికప్రసంగముసేయక

తానతనిని రక్షించినవిషయము నతడే యధికప్రసంగమునఁ జెద్దగాఁ జెప్పచుండ నా మాయావిఁ దానును దనవారును భార్యయు గురువుగా దేవునిగా మిత్రునిగా భావించి నమ్మిరి. తానప్రసంగముల్ అనఁగా నధికప్రసంగమును పర్థ మెట్లువచ్చెనో? తిగిచి=విడిచిపెట్టి యనునర్థము గూడ విచార్యమే. తాను అధికప్రసంగము చేయకుండుటలోఁ గల విశేషమేమి? మితభాషిగాఁబోలు. నిగమశర్మ తాను గావాడినవిధము నధికముగాఁ జెప్పినంతమాత్రమున నందుఁ గపట మేమిగలదు? కావున ఆతనినమ్ముటచే బారపడినట్లు కవి సూచించెను. ఆది యీ వ్యాఖ్య ప్రకారము సరిగా నిరూపింపఁబడలే దని భావించును. నాకుఁ దోచిన యర్థము వ్రాయుచున్నాను. సహృదయులు గుణదోషములు గ్రహించుదుగాక.

తాను + అ = తానే, ప్రసంగముల్ = సంభాషణములను, తిగిచి = తెచ్చి, తత్సరణిఁ = ఆప్రసంగధోరణిని, తనపెంపు = తనగొప్పతనము, పెద్దగాఁ = అధికముగా, పూని = పూనికొని, వచించునక్కపటపూరు షుఁ = మాటాడునట్టి వంచకని (నిగమశర్మను), జానపదాగ్రగణి = కావుపెద్ద...మిగిలినది పేరితిగానే చెప్పకొనఁదగును. మోసగాఁడు తానెవరిని మోసగింపఁదలంచుచో వారిలోఁ దానే ముందుగాఁ బ్రసంగము కలుపుట లోకార్థము. 'తాన' అనుటలో నవధారణము మిక్కిలి యవంతము. అట్లే 'తిగిచి' యను పదముకూడ అవకాశములేకున్నను ఎన్లో (ప్రసంగము ల్రాగుట) ప్రయత్న పూర్వకముగఁ గలుపుట యిందుఁ స్ఫురించును. తానే ప్రసంగము తెచ్చి యందుఁ దనపెంపు పెద్దగాఁ జెప్పకొన్నవాఁడు గావున నతఁడు కపటపూరుషుడనుట. లేని తన గొప్పతనము చెప్పకొనుట కపటముకదా! అదియుఁగాక పెద్దగాఁ జెప్పట, పూని చెప్పట కపటాతిశయద్యోతకములు. అగృహస్థుఁడు వీని నెంతగా నమ్మెనో చూడుఁడు. దేవునిగా నమ్మెను. దేశికునిగాఁగాక దేశికోత్తమునిగా నమ్మెను. ఆత్మనిగాఁగాక పరమాత్మనిగా నమ్మెను,

అతిరమణీయమగు నీపద్యమునఁ బ్రతిపదమును సార్థకము. తన్ను మృత్యుముఖమునుండి తప్పించి తనగాయముల మాన్చి దేవునిఁబాలె నేవించుచున్న గృహస్థునికోడలినే యపహరించికొనిపోయిన ద్రోహి యగువాని వృత్తము వర్ణింపనున్న రామకృష్ణుఁడు తత్రాపిరంభమున నిత యర్థవంతమగు పద్యమును గూర్చెను. వ్యాఖ్యాతలు ముఖ్య భావమునే తాఱుమాఱు చేసివైచిరి. 'ప్రసంగము దిగిచి' అను పద ద్వయము ప్రసంగము తెచ్చి యనునర్థమున జైమినిభారతమునఁగూడఁ బ్రయోగింపఁబడెను. (చూ-జై. భా. 4-48, తిగుచు-నూ. ని.)

గ్రామదేవతపండుగును విర్జించు ఘట్టము
అమృహోత్సవము.....తమో వికృతివిధేయంబగుట విధు
బింబంబునుం బోలియుఁ దారావియోగముదితంబును.....

(3-76)

టీక. "...తమోవికృతి విధేయం బగుటన్ = తమోగుణవికార మున కునికిపట్టగుటచేతను-అని మహోత్సవపక్షమునను, చీకటి మాటి పోవుటకు లొంగినదగుటచేత- (చీకటిని నశింపఁజేయునదగుటచేత) నని విధుబింబపక్షమునను అర్థము" అని వ్రాసిరి. ఉపమానపక్షమున వ్రాసిన యర్థము బాగుగా లేదు. చంద్రబింబము చీకటి మాటిపోవుటకు బొంగునదగుట యనఁగా భావమేమి? అది బాగుగా లేదని తోచి కాఁబోలు "చీకటిని నశింపఁజేయునదగుటచేత" నని వ్రాసిరి. ఈ యర్థము పై పదములవలన రాదు. తమశృద్ధమున కిచ్చట రాహు వని యర్థము చెప్పట యుక్తము. రాహువికారమునకు విధుబింబము లొంగుట ప్రసిద్ధముకదా! "తమస్తు రాహు స్వర్భానుః" అని యమర కోశము.

నిగమశర్మ యిల్లు దగ్గ మయ్యె నను సందర్భమున.

నూలిని. కుపితశమనచక్షుః క్రూరదుర్వార కీలా

స్థపుటిత మగువహ్నిః దద్దివాకీర్తియిల్ మ్ర

గ్రివడియె మధుఃసాన క్షీబహయా తనూజా

తపరిజనయుతంబై దైవదుర్భావదృష్టిఁ, (3-90)

టీక. “కుపిత... .. స్థపృతితము, అగు = కోపించిన యముని కన్నులవలని (కన్నులచుండి పుట్టి) తీక్ష్ణమై అస్థలేవివగు మంటలచే ఆక్రమింపఁబడినదైన” అని వ్రాసిరి. ఈటీకనుబట్టి నిగమశర్మయింటిని గాల్చిన యగ్ని యముని కన్నులనుండి పుట్టిన దని తేలుచున్నది. ఇది యసంగతము. ‘పుట్టిన’ యనెడి యర్థమునిచ్చుపదము మూలమున లేదు. సమాసవృత్తి బలమున నెల్ల యట్టి యర్థమును సాధించినను సారస్యము మృగ్యము. కుపితమైన యముని కన్నులనతఁ గ్రూరము (తీక్ష్ణము) లయిన వారింపఁగాని జ్వాలలతోఁ గూడినదని యర్థము చెప్పు నోప్పును. అగ్నిజ్వాలల తీక్ష్ణతాతిశయద్యోతకార్థము కుపితశమనచక్షు పు లుపమానములుగా గ్రహింపఁబడినవి. కాని యగ్ని యెక్కడినుండి పుట్టినదో చెప్పుట కవితాత్పర్యము కా దరుకొందును. అతని యిల్లు కాలుటకు ముఖ్యకారణము ‘దైవదుర్భావదృష్టి’ యని పద్యముననే గలదు. పూర్వటీకలోని ప్రామాదికార్థమును వీరు గ్రహించి పెంచిరి.

పుండరీకుండు తనమెదుట నిలిచిన బ్రహ్మతోఁ బలుకు సందర్భమున —

ఉ. త్వాదృశులందు నందకము చాలుచు వేల్పు వసించునట్లు ల

ర్చాదుల నూదియుండఁ డని యాడుదును.....(4-58)

“అర్చాదులఁ = పూజ మొదలగువానియందు” అని టీక. ఇని యుక్తముగాదు. అర్చయనఁగా బూజాప్రతిమ యనియు నర్థము కలదు (చూ-నూ. ని.) నీమఱివారిలో నున్నట్లు విష్ణువు విగ్రహములలో నుండఁడని దీనిభావము.

పుండరీకుండు భావించుకొను కృష్ణరూపవర్ణనము

సీ.

వక్షశిఖలమున శ్రీవత్సకౌస్తుభ వైజ

యంతు లిందిరతోడివంతు వడయ

తే. నిమ్ననాభియుఁ దివళివల్లితజతరము

.....(4-64)

తేటగీతిపాదమున యతి తప్పినది. “త్రివళివల్లితజతరము” అను పాఠాంతరము అధస్పాచికలోఁ గలదు. కాని యందును యతి చింత్యమే. ‘వల్లిత’కు బదులు ‘మండిత’ యని యుంచునా? పరిశీలన మావశ్యకము.

పుండరీక తపోవర్ణనమున

చ. కనదరుణప్రభావిభవగర్వ మఖర్వముగా నొనర్చుచుం

దనువు తళుక్కునన్ మెఱవఁ దత్సరసీకుహపంక్తిపేరి ని

చ్చైన వడినెక్కి నిక్కి నిజజిహ్వకఁ జూచి లలాటమధ్యరం .

జనితసుధామయాఖసుధ సర్వపురంధ్రక శ్రోలి సోలఁగన్.

(4-75)

టీకలో-“సర్వపురంధ్రక=ఉత్తమజాతి నాగుఁబాము” అని వ్రాసి విడిచిరి. ‘కుండలిని’ యని వ్రాయనిచోఁ బద్యభావము సుగమము కాదు. ఈ ఘట్ట మంతయు యోగవిషయకము గాన నట్టివికృతి యావశ్యకము.

పుండరీకునకు సాక్షాత్కరించిన విష్ణుపుయొక్క వర్ణనము.

దండకము.....అంటఁగా నొక రాకాసుధాభానుభానూజ్జ్వలజ్వాలకీలాకులప్రౌఢరీఢాకృతారూఢగాఢత్విడౌఘంబు మోఘంబుగా మేఘవీధిం ధరాధోజగద్ధోరణిఁ దోరణల్ గట్ట.....(4-77)

టీక- .. రాకా...ఘంబు-రాకాసుధాభాను = నిడుచంద్రుని యొక్క, భాను=కిరణములనుండి, ఉజ్జలజ్వాల=ప్రకాశించుచున్న జ్వాల యొక్క, కీలాకుల=మంటలచేత కలఁతనొంది, ప్రౌఢరీఢాకృత్=ఎక్కువ అవమానపఱచుచున్న, ఆరూఢ=మీఁదికి లేచుచున్న, గాఢత్విడౌఘంబు=అధిక కాంతిసమూహము, మోఘంబుగా = వ్యర్థమగునట్లు, మేఘవీధి=గగనమార్గమందు, ధరాధోజగద్ధోరణి = క్రిందిలోకము పంచును” అని వ్రాసిరి.

ఛందోదర్పణము—కొన్ని విశేషములు

భట్టాచార్య

ఆంధ్రనాహితీలోకమున అనంతసకు అగ్రస్థానము కలదని ప్రతి సాహితీపిపాసికిఁ దెలిసిన విషయమే అతఁడు రచించిన గ్రంథత్రయములో ఛందోదర్పణ మొకటి. అప్పకవీయము తరువాత ఛందోగ్రంథములను పేర్కొనవలసివచ్చిన అనంతని ఛందమునే పేర్కొనవలయును. చాని కట్టి ప్రత్యేకత కలదనుటలో సందియములేదు. అందలి విషయములు పెక్కింటిని శ్రీ గిడుగు వేంకటసీతాపతి, నిడుదహలు వేంకటరావు, రావూరి దొరస్వామిశర్మ, వడ్లమూడి గోపాలకృష్ణయ్య మొదలైన పండితులు ముచ్చించి యుండిరి. ఆ విమర్శలు కొన్ని దర్పణమునకు మొఱుగు పెట్టునవిగా నున్నను గొన్ని మాత్రము దోషభూయిష్టముగనే యున్నవి. మేమా ఛందోదర్పణమును విమర్శనా దృష్టిని బరికించు తఱి కొన్ని నిగూఢవిషయములు పొడకట్టినవి. ఆ విషయములు చర్చించు పట్టుల పూర్వవిమర్శకుల విమర్శల నుల్లేఱుచుచు మా యభిప్రాయమును దెలుపుదుము.

“ఈ త్రికారంబుకఁ దృతీయ మెసఁగఁ గ్రింది” అను విషయము మీఁద శ్రీ రావూరి దొరస్వామిశర్మగారు చేసిన విమర్శ దూరాపాస్తము గావించుచు చేసిన మావిమర్శ జూలై భారతిలో ప్రకటింపఁబడినది. చూడుడు.

1. ఇంద్రచంద్రాదిగణభేదములు.

కం. ద్వితి చతుర్థు భవముల

ధాత్రీధర! రెండు మడపఁ దక్కిన గణముర

మిత్రేంద్ర చంద్రులనఁ జను

మాత్రాదిగణంబు మొదల మాత్ర లిడంగఁ.

ఛందో. ప్ర ఆ వ 18

రెండు, మూడు, నాలుగు గురువులను బ్రస్తించి మాత్రాచిగణము మొదల నొకమాత్రా నిడి మొదటి రెండేసి గణములు తొలగించిన గణములో మిగిలిన రెండు, ఆఱు, పదునాలుగువరుసగా సూర్య ఇంద్ర, చంద్రగణములగును.

గీ॥ ఒక్క నెలవున నెఱిమిది యొకట నాల్గు
వెండి లఘు వెక్కిరివి నాల్గు వీనిలోన
నగణవునరుక్తి నొక్కటి డిగియె నొల
దొంతి పదునాల్గు నిరువది తొమ్మిదింట.

ఛందో ప్ర. ఆ ప 20.

ఆంధ్రభాషయందు నుపయుక్తమగు మొత్తము గణముల సంఖ్య యీ పద్యమునందుఁ జెప్పఁబడినది. ఈ విషయమునందుఁగల పండితుల విమర్శలు ముందు చూపించి తరువాత మా యభిప్రాయము తెలుపుదుము. శ్రీ గిడుగు వేంకటసీతాపతిగారు ఛందోదర్పణ పీఠికలో నిట్లు వ్రాసిరి.

“1—20 ఈ పద్యములో నాల్గవపాదము చక్కగా అర్థము కాలేదు. “నగణవునరుక్తి నొక్కటి డిగియె” అంటే చంద్రగణములు పృస్తరింపగా కడపటి 11111 (నలలము) ఒక లఘువు తక్కువగా రెండు గణములని అర్థము కావలెను. “ఇరువదితొమ్మిదింట” అంటే అర్థము పొసఁగలేదు.

ఛందోదర్పణ పీఠిక పేజీ 43.

యథార్థముగా నీ పద్యమునకు నన్వయము చెప్పుట కష్టముగనే యున్నది. దీనిని విపులముగాఁ జర్చించవలయును. శ్రీ రావురి దొర స్వామిశర్మగా నిట్లు వ్రాసిరి.

పై పద్యమునకు సీతాపతిగా రూపించినయర్థము సరిపడదు. ఇందులకు సరియగు సర్థము తెల్పెద. ఈ పద్యము గణాష్టకద్వ్యక్షరగణ మూశ్యేంద్రచంద్రగణములు తెలిపిన తరువాత నున్నది. ఇది యన్ని గణములు చేర్చివచ్చిన సంఖ్యను దెలుపును.

ఒక్క నెలవున నెనిమిది యమరత సభజన—8

ఒకట నాల్గు— గగ, లల, హ, వ— 4

వెండి లఘు వెక్కినవి నాల్గు. సూర్యోద్యోగప్రస్తారమున మొదట లఘువున్న గణములకు వెండియు ముందు లఘువున్న గణములకు వెండియుముందు లఘువు లుంపవలయును. ఇట్టివి నాల్గు. సూర్య గణముల నగణమున్నది. ఇంద్రోగణముల నెల, నగ, సలలు మొత్తము నాల్గు వీనిలో “నగణపునరుక్తి నొక్కటిదీగియె” గణాప్తకమునందు నగణమున్నది. సూర్యగణముల నగణమున్నది. నగణపునరుక్తిని దీసి వేయవలయును.—(4-1) 3

దొంతి పదునాల్గు చంద్రోగణములు 14

ఈ 29 గణములందే నాల్గైదు మాత్రా గణములు సైత మందం శిర్భించును. అంద్ర సా. ప, ప సం 38 సంచిక 1-3

శ్రీ గిడుగు వేంకటసీతాపతిగారి వివరణము శర్మగారు చెప్పినట్లు సరిపడలేనిదేకదా ! శ్రీ శర్మగారివివరణము సంతృప్తముగా లేదు. “సూర్యోద్యోగ ప్రస్తారమున మొదట లఘువున్న గణములకు వెండియు ముందు లఘువున్న గణములకు వెండియు ముందు లఘువు లుంపవలయును.” అంటే యేమిటి ? అర్థమగుటలేదు. వెండి లఘు వెక్కినవి నాలుగేనా యున్నవి ? 20 వ, పద్యమునకు మా వివరణ మియ్యది. ఒక్క నెలవున నెనిమిది—మూడు గురువులు ప్రస్తరింపగా వచ్చిన గణములు—

(1) మగణము (2) యగణము (3) రగణము (4) నగణము (5) తగణము (6) జగణము (7) భగణము (8) సగణము ఒకట నాల్గు. రెండుగురువులు ప్రస్తరింపగా వచ్చిన గణములు. గగ, లగ, గల లలములు. “వెండిలఘు వెక్కినవి నాల్గు. వీనిలోన నగణపునరుక్తి నొక్క

టిడిగియె” ఇదియేవిచారణీయము. లఘువెక్కిన వనఁగా మాత్రాదిగణముల మొదల మాత్రలు చేర్చవలయును. అట్లు చేర్చవలసినవి నాలుగేనాయున్నవి? రెండు మూడు గురువులు ప్రస్తరించినపుడు మాత్రాదిగణములు ఆఱు ఏర్పడుచున్నవిగాదా. ఆయామాత్రానిగణముల ముందు నొకమాత్ర నిడకుండ రెండుగణములు వదలి మిగిలిన నాలుగు గణములకుమాత్రమే మాత్రాలెక్కింపఁజేరి? నాలుగు గణములముందు మాత్రాలెక్కించిన గణములు రెం డేర్పడగా నొకటితొలఁగింపవలయునని యేల చెప్పవలయును? సగణ, సగణ, జగణములు మొదట మాత్రలు గలవి. వీనిముందు మాత్రాలెక్కించి గణించిన సరిపడియేషిడికదా. లలము ముందును మాత్రనెక్కించిన సగణముకాగా దానిని మఱల ఎందుకు పరిహరించుట? మిగిలిన యగణలగణములముందు మాత్రాలు పెట్టిన ప్రయోజనము లేనివి కనుక పరిహరింపవచ్చును. అనఁగా యగణము ముందు లఘువుచేర్చిన సగురువు అగుచున్నది. ఇది నిష్ప్రయోజనగణము. లగణముముందు లఘువు సేర్చిన సగణము కాఁగలదు. ఇది యేనిమిదిగణములలోనున్నది. అందునను “ వెండిలఘువెక్కినవి నాల్గు పినిలోన సగణపునరుక్తి నొక్కటి డిగియె” అని యనంతుఁడు సెప్పట సరిపడినదికాదు. తరువాత దొంతిపడునాల్గు. ఇవి నాలుగు గురువులు ప్రస్తరించి మాత్రాదిగణము ముందు మాత్రానిడి మొదటి రెండుగణములు తొలఁగించిన పదునాలుగు చంద్రగణము లేర్పడుచున్నవి. నాలుగు గురువులు ప్రస్తరించినపుడు పదునాఱు గణము లేర్పడుచున్నవి. మొదటి రెండు గణములు తొలఁగించవలయు నని యిరువదియవ పద్యమునందుఁ జెప్పలేదు. అందు పదునాల్గు చెప్పటచేతనే పదునాఱుగణములలో మొదటి రెండుగణములు అక్కఱకురానివికనుక పదునాలుగే గ్రహింపవలయునని చెప్పుకొనవలయును.

మొ తము 29 గణములు.

అనంతుని పద్యము క్లిప్తముగానున్నది. ఆపద్యమిట్లున్న బాగుం
డెడిది.

గీ. ఒక్కనెలవున నెనిమిదియొకట నాల్గు
వెండి లఘువెక్కినవి మూడు విశ్వనాథ !
దొంతి పదునాల్గు నిరువదితొమ్మిది దాంధ్ర
భాష నుపయుక్తమా గణపంక్తిచూడ.

అనంతుని పద్యమునకే అన్వయము చెప్పవలసిన నిట్లు చెప్పుకొనునది.

ఒక్క నెలవున నెనిమిది (మూడు గురువులు ప్రస్తరింపగా
వచ్చిన గణములు)

మ, య, ర, న, త, జ, భ, న

8

ఒకటనాల్గు (రెండుగురువులు ప్రస్తరింపగావచ్చినవి)

గగ, లగ, గల, లల—

వెండిలఘువెక్కినవి నాల్గు (నగణ, జగణ నగణ లలములు
మొదటలఘువులుగలవి కనుక వీనిముందు ఒకలఘువును జేర్చిన వచ్చిన
గణములు. మొదటి యెనిమిదిగణములలో నగణ మున్నది. కాన
లలము ముందు లఘువు సేర్చిన సేర్పడిన నగణము పరిహరింపవలయును)
వీనిలోన నగణపునరుక్తి నొక్కటిడిగియె.

నల, నగ, నల

(4—1—1)

దొంతిపదునాల్గు (నాలుగు గురువులు ప్రస్తరింపగా పదునాఱు
గణములు పుట్టుచున్నవి. వీనిలో మాత్రాదిగణముల ముందు మాత్ర
లుసేర్చి మొదటిరెండుగణము లనుపయుక్తములు గనుక వానిని తొలఁ
గించగా మిగిలిన గణములు).

నగగ,- సహ, న లల,-భల,భగురు, మలఘు,- సవ, - సహ,-
తల,- రల,- నవ,- నలల,- రగురు,- తగలు-

14.

మొత్తము గణములు

29.

ఇట్లు చెప్పికోన్నచో 1-20 వ పద్యమునకు అన్వయము సరిపడును.

2. సమప్రాసము.

క. పరువడి ప్రాసములు సమా

క్షరసంశోభితములై నఁ జాలును మఱి త

త్స్వర వై సాదృశ్యంబులు

పరిహరణీయంబు లందుఁ బంకజనాథా !

ఛందో ప్ర. ఆ. ప. 37.

పాదమునందలి మొదటి యక్షరము యతి అని రెండవయక్షరము ప్రాసము అని చెప్పబడినదికదా. యతులకు హల్సామ్యమేకాక స్వరసదృశత్వముకూడ తప్పకయుండవలయును. కాని ప్రాసమున కాని యమములేదు. మొదటిపాదమునందు నేహల్లుతో ప్రాసమును బ్రారంభించితిమో నాలుగుపాదములందు నాహల్లే యుండవలయును. స్వరసామ్య ముకకటలేదు. పైనిఁజెప్పిన పద్యమునందలి మొదటిరెండు పాదములు ఈ విషయమునే చెప్పెను. మూడునాలుగుపాదములు స్వరసాదృశ్యముకూడ నుండవలయు నని మఱల నియమించుచున్నవి. కాని యయ్యది సరికాదు పాఠముత పున్నది. తత్స్వరసాదృశ్యంబులు పరిహరణీయంబులు అని చెప్పిన సరిపోయెడిదే కాని యందు 'వై' అను ఉపసర్గాక్షరమున్న కారణమున నది యిట్లుండవలెను. "తత్స్వర వై సాదృశ్యంబు లపరిహరణీయంబులు" అనియున్న చక్కగా సరిపడును. ఆ పద్యమిట్లుండదగును.

క. పరువడి ప్రాసములు సమా

క్షరసంశోభితములై నఁ జాలును మఱి త

త్స్వర వై సాదృశ్యంబు ల

పరిహరణీయంబు లందుఁ బంకజనాథా !

ఇయ్యదియే సరియగుపాఠ మని మాయభిప్రాయము.

3. సంయుత ప్రాసము.

ఆ. వె. పాడు నూరు ప్రోలు బహువచనంబులై
పరగుచుండ నూది పలుకు నపుడు
తేల్చి పలుకునపుడు దీపించు సంయుత
ప్రాస మిరు తెఱఁగుల బద్ధనాభ!

ఛందో, ప్ర. ఆ. ప 55.

అనంతామాత్యుడు పాడు, ఊరు, ప్రోలు, అని మూడు పదములనే
పద్యమునందు నిద్దేశించి లక్షణము సెప్పినను ఉపలక్షణముగా తాడు,
కూడు మొదలైన పదములను గ్రహింపవలయును. అట్లైదు కుపలక్ష
ణముగా గ్రహింపవలయునో చర్చించెదము.

“బహువచనంబు పరంబగునపు డసంయుక్తంబులయిన డలరలల
కలఘులకారంబు బహుళంబుగా నగు” అనుబాలవ్యాకరణ సూత్రముచే
పాడు, ఊరు, ప్రోలు శబ్దములు పాఠులు, ఊఠులు, ప్రోఠులు, అని తేల్చి
పలుకు రూపములుగాను “బహువచనశ్లిష్టంబు లయి యద్విరుక్తంబు ల
యిన డకారలకారముల కలఘులకారంబు నిత్యంబుగా నగును” అను
సూత్రముచే పాఠు, ఊఠు, ప్రోఠు, అని యూది పలుకురూపములు
నగును. ఊది తేల్చిపలుకు రూపముల ప్రాసలు సంయుత ప్రాస లను
పేరుతో నొప్పుచుండును. దీని కుదాహరణముగా ననంతః దీక్షింది
పద్యమును జెప్పినాడు.

ఆ. వె. పాఠు మనుజు లెక్క నూఠుగాఁ దొడఁగె న
యూఠు మిగుల బలిసెఁ బ్రోఠుగాఁగ
భాగ్యవంతుఁ డేలు పాఠును నూఠును
ప్రోఠు నయ్యెఱుఁతె కూ ల్పించటను.

ఛందో, ప్ర. ఆ. ప 56.

పై పద్యమునందు చించుక పొరపా లున్నది. ఊది పలుకు దాని కుదాహరణము లున్నవి కాని తేల్చి పలుకునట్టి దానికి నుదాహరణములు కనిపించుటలేదు. పై పద్యమునందలి మూడునాలుగుపదముల నించుక నవరించిన సరిపడియొడి.

భాగ్యవంతుడేలు పాశులు నూశులు

(ప్రోకులయ్యె బ్రాతె కూశు లిచట.

పాశు, ఊశు, ప్రోశు, అని యూది పలుకునట్టిరూపములుగాక పాశులు, ఊశులు, ప్రోశులు అని తేల్చి పలుకునట్టి రూపము లున్న సరి పోగలదు. అనంతరంబు సంయుత ప్రాసమునకు నుదాహరణముగా నిచ్చిన యీ పద్యమునందు పాశు, ఊశు, ప్రోశు అను మూడు పదములనే కాక 'కూడు' అను పదమునుగూడ గ్రహించినందున ఉపలక్షణముగా నా మూడు పదములనే కాక మిగిలిన త్రాడు, కూడు మొదలైన పదములను గూడ గ్రహింపవలయు నని చెప్పవలసియున్నది. అట్లు కానిచో కూశు అని యుదాహరించుట తగదుగదా.

4. ని త్య స మా స య తి

గీ. అట యనంగను పోవుట కర్థమైన

సంధి నిత్యసమాసోక్తి జరుగు రెంటు

ననురవీరుల నెల్ల నుక్కట వధించె

భానుకులుడు రావణుని నేపటచె ననగ.

ఛందో. ప్ర. ఆ. ప. 100

ఈ పద్యమునందలి మొదటిపాదమునుగూర్చి పండితులలోన యభిప్రాయభేదములు కలవు. వానిని వరుస వివరించి మాయభిప్రాయమును దెలుపుదుము. అనంతరంబు నిత్యసమాసయతినిగూర్చి పై పద్యమునందు లక్షణలక్ష్యముల నిచ్చియున్నాడు. అనంతని యభిప్రాయ మియ్యది. 'నశించుట' అను అర్థమును జెప్పనట్టి 'అటు' అను

ధాతురూపములు సంధి కలిసి అచ్చుతోను హల్లుతోను యతి చెల్లు సని చెప్పినాడు. అందులకును దాహరణములుగా — “అసురవీరుల నెల్ల సుక్కట వధించె” ఇందు అసురలోని అకారమునకును ఉక్కట-ఉక్క+అట అని సంధి విడదీయగా వచ్చిన స్వరమునకు మైత్రి చెప్పబడినది. “భానుకులుండు రావణుని నే పటచె ననంగ” ఇందు భాను లోని భకారమునకును, ఏపటచె (ఏవు+అటచె) సంధివశము చేత నయినవకారమునకును యతి చెప్పబడినది. “అటయనంగను పోవుట కర్థమైన” అను పాదమునందు గల పండితులయధిప్రాయములు వరుసగాఁ దెలుపుచుంటిమి. పరికింపుడు.

“అక యటను పోవుట నర్థమగుట నట్టి
సంధి నిత్యసమాసోక్తి జరుగు వకులు
అసుర వీరులనెల్ల సుక్కట వధించె
భానుకులుండు రావణుని నేపటచె ననంగ”

అను గీతపద్యము మొదటిమద్రణమునం దున్నదనియు రెండవ ముద్రణమునందు—

అటయనంగను పోవుట కర్థమైన
సంధి నిత్యసమాసోక్తి జరుగు రెంటు
నసురవీరులనెల్ల సుక్కట వధించె
భానుకులుండు రావణుని నేపటచె ననంగ.

అను పాఠము అప్పకవీయమునుండి గ్రహింపఁబడినదనియు ఛందోదర్పణము ఇరువది రెండవపేజీ క్రిందిభాగమున వ్రాయఁబడి యున్నది. ఇది శ్రీ గిడుగువారి పాఠము. అప్పకవీయవివరణ కర్తలు మా గురువులైన బ్రహ్మశ్రీ వేదుల రామశాస్త్రిగారు గిడుగు వారి పాఠమైన ‘అటయనంగ’ అనునెడ ‘అటననంగ’ అని యుండవలయుననియు నిక్కమునకయ్యది అటుధాతువనియు దానికి అన్నంత

రూపములోని “అటన్” అనుదానిని గ్రహించి వ్రాసిన “అటననంగ” అనియు యుండవలయునని వ్రాసిరి.

“అటయనంగ” అనుగిడుగువారి పాఠమును, ‘అటననంగ’ అను వేడులవారి పాఠమును తగవని శ్రీ షడ్లమూడి గోపాలకృష్ణయ్య గారు—

“గిడుగువారి యడాగమయుతరూపము మొదటనే తగసిది కదా. ఇంక అప్పకవీయ వివరణకర్తలపాఠము పరిశీలింతుము. వారు రచించిన పాఠమిది. “అటననంగను బోవుట కర్థమైన” అని. నిజముగా ననంతరం దీపాఠమును వ్రాసియుండడని మా యాశయము. ఏలయన పూర్తిగా నర్థదోషమున్నది. ‘అటన్’ పోగా అను కర్థము గల అన్నంతరూపమునకు నాతడు ‘బోవుట’ అని భావార్థము చెప్పడని మా వినతి. ‘అటన్’ అనుదానికి ‘పోగా’ అనికాని ‘బోవుట్లు’ అనికాని వ్యవ్యర్థముగాని చెప్పుట యుక్తము కాని అన్నంతమునకు ధాతుభావార్థముం జెప్పుట తగనిది. దీనినిబట్టి అప్పకవీయవివరణకర్తలు గిడుగువారిని దిద్దబోయి తా మొనర్చిన సవరణ నిస్సరము, దోషభూయిష్టమునై యున్నయది” యని మా యాశయము. ఇంక నట మాకు దోచిన పాఠముఁ జూపుచుము. అట ‘అటననంగను బోవుట కర్థమైన’ అని యుండవలయునని మా యాశయము. అట ధాతువును విశేషముగా నిర్దేశించి యర్థము చెప్పుచున్నాఁడు కావున నంధి చేయక పోయినను దోష మిసుమంతయు నుండవని మా వినతి. ఇట ‘సంధిర్నాచోచ్యుతీ’ అను సూత్రముచే నిత్యసంధి చేయవలసి యుండ విశేషముగా నిర్దేశించుటంజేసి సందిలేవుకాని యడాగమము సూత్రము పెట్టరాదు. ఈ విషయమునకుఁ గించిత్రోద్బలకముగా నప్పకవీయమున నొక పద్యము చూపుచుము.

ఆ॥ వె॥ అప్ప అయ్య అన్న అరుసవ్వ అమ్మక్క-
 ఆయి యను పదంబు లమకు సంధు
 లుభయమునకుఁ జెల్లుచుండు నామాఖండ
 ఎకు లనంగ నూఁడఁ బడక యైన.

అప్పక॥ త్ప॥ ఆ. ప 221.

ఇందప్పకయు అప్ప+అయ్య అన్న+అరుసవ్వ అనునెడ ఆర్యాంబా
 ద్యర్థముల కచ్చు పరంబగుచో సంద్ధివిత్త్యమైయుండవిశేషముగా శబ్దనిద్రే
 శముం జేయుటకతన సంద్ధి చేయలేదని మాయాశయము. ఇవిషయమున
 పండితవిమర్శకు లెల్లరు విషయ సత్యగ్రహణ మొనర్ప పార్థితులు.
 ఇట్లే యనంతుఁడును 'అఱు అనంగ' అనియే వ్రాసి యుండుననియు
 నయ్యది వినంద్ధిదోషముగా నెంచి యజ్ఞులు దిద్దివైచి యుందురనియు
 మా యాశయము.

ఆంధ్రనా, ప, ప, సం 39. సంచిక 1-3.

అని యొక సుదీర్ఘమైన దోషభూయిష్టమైన విమర్శ కావించిరి.
 అందులో గోపాలకృష్ణయ్యగారు చేయు నవరణ యొక వింతయైనది.
 వినంద్ధిదోషభూయిష్టమైన 'అఱు అనంగ' అనునది అనంతుని ప్రయోగ
 మనియు నయ్యది యజ్ఞులు దిద్దియుందురనియు చెప్పుట పరమసాహసము.
 'అఱు అనంగ' అను దిద్దుబాటులో గోపాలకృష్ణయ్యగారి యజ్ఞత్వము
 కావలసినంత వెల్లడి యగుచున్నది. తమ వినంద్ధిదోషభూయిష్టమైన
 ప్రయోగమును గప్పిపుచ్చుకొనుటకు ఆ దోష మిసుమంతయు లేని
 'అప్ప అయ్య' అను పద్యమును జూపుట ఆ యజ్ఞత్వము ఇబ్బడి ముబ్బ
 డి యైనది. పై విషయముమీఁద శ్రీ గిడుగు, వేదుల, వడ్లమూడి వారల
 ప్రతిపాదితవిషయములఁ బరిశీలించి మా యభిప్రాయమును దెలుపు
 దుము.

‘అటయనంగ’ ఇది శ్రీ గిడుగువారి పాఠము. అట + అనంగ అనియుండును. అన్నంతరూపముమీద శ్రీ వేదులవా రనునట్లు యడాగమము రాదు. అందుచే గిడుగువారి యడాగమపాఠము (అటయనంగ) సరికాదుకదా. ఇక వేదులవారి పాఠమును బరికింతము “అటనంగను బోవుట కర్థమైన” అట అను అన్నంత రూపమునకు భావార్థము చెప్పఁ దనియు ‘అటన్’ అను దానికి పోగా అని కాని, పోవునట్లు అని కాని పఠ్యర్థముగాని చెప్పట యుక్తమని చెప్పిన గోపాలకృష్ణయ్యగారి దానిని బట్టి యయ్యది సరికాదందుము. ఇక గోపాలకృష్ణయ్యగారు చెప్పిన పాఠమును బరికిలింతము.

“అట అనంగను బోవుట కర్థమైన”

అట + అనంగ అని విసంధికముగాఁ జెప్పి ధాతువును విశేషముగా నిర్దేశించి యర్థముం జెప్పుచున్నాఁడు కావున “సంధిర్నా చోచ్య నుత” అను సూత్రముచే సంధి కావలసియున్నను సంధి చేయలేదనియు సంధి చేయలేదు కనుక “సంధి లేనిచో స్వరంబుకింటం బరంబయివ స్వరంబునకు యడాగమంబగు” అను సూత్రముచే యడాగమము చేయవలయునందు రేమో యని శంకించి “అట యడాగము మాత్రము పెట్టరాదు” అని చెప్పినారు. ఇది యంతయు శ్రీ వడ్లమూడివారి స్వోపజ్ఞ. వారి స్వోపజ్ఞకు అప్పకవి పద్యము ప్రోద్బలకముగా నున్నదట. ఇది చాల వింతగ నున్నది. చూడఁడు—

ఆ॥ మే॥ అప్ప అయ్య అన్న అరుసవ్వ అమ్మక

అయి యను పదంబులదుకు సంగు

లుభయమునకుఁ జెల్లుచుండు నామాఖండ

వకులనంగ నూఁదఁ బడకయైన

ఇందప్పశి అప్ప+అయ్య, అన్న+అరుసవ్వ (అరుసవ్వ అనునది గోపాలకృష్ణయ్యగారు ఏకపదముగనే చూపించిరి) అనుచోట ఆర్యాం బాద్యర్థముల కచ్చు పరంబగుచో సంధి నిత్యమైనను విశేషముగా శబ్ద నిర్దేశము చేయుటచే సంధి రాదని ప్రవచించిరి. అదియునుగాక పై పద్య మునందలి పదములను విడదీసి వ్రాయితే గోపాలకృష్ణయ్యగారు 'అరు సవ్వ' అని యేకపదముగనే చెప్పిరి. అమ్మక్క-అమ్మ+అక్క అను పదములను జూపించి లేదెందుచేతనో. ఇక అప్ప+అయ్య+అన్న అను తావుల సంధిరాకపోవుట "శ్రేష్ఠతావాచకంబులగు నార్యాం బాద్యర్థక శబ్దంబులు పరంబులగుచో నన్ని యచ్చులకు సంధి నిత్యము" అను ప్రౌఢ వ్యాకరణ సూత్రముచే సంధి రావలసియన్నను విశేష శబ్దనిర్దేశ ముచే సంధిరాలేదని చెప్పుట వింతగా నున్నది. ప్రౌఢ వ్యాకరణము నందలి 'ఆర్యాం బాద్యర్థ' అను సూత్రమున కచట ప్రసక్తియేలేదు. దీనిని గోపాలకృష్ణయ్యగారు గుర్తింపలేదు. ఈ సూత్రము నామవాచ కములే యంతములైనను ఆర్య, అంబ అర్థములను జెప్పునట్టి పదములు (అయ్య—అమ్మ యొద్దలైనవి) పరమగునపుడు సంధి నిత్యమని చెప్పి నాడు గాని అప్ప—అయ్య అన్న—ఇట్టి విషయములందు నా సూత్ర మునకే మాత్రము తావులేదు. ప్రౌఢ వ్యాకరణమునందలి యుదాహరణములు చూచిన నది స్పష్టము కాగలదు. రామ+అయ్య=రామయ్య లక్ష్మి+అయ్య=లక్ష్మయ్య—లక్ష్మి+అమ్మ=లక్ష్మమ్మ—సూత్రము నందలి అదిశబ్దముచే అన్న—అక్క మున్నగునవియు గ్రహింప వలయును.

ఇక అప్ప+అయ్య+అన్న—అనుచోట సంధి రాకపోవుటకు "అత్తునకు సంధి బహుళంబుగానగు" అను సూత్రముచే బహుళంబుగా సంధి కావచ్చును. అప్ప+అయ్య=అప్పయ్య-అప్పయ్యయ్య. అయ్య+ అన్న=అయ్యన్న—అయ్యయన్న అని సంధి లేనచోట యడాగమము

చేసియు ప్రయోగింపవచ్చును. కాని స్పష్టముగా నుండుటకు అప్పకవి తన పద్యమునందు యడాగమ రహితముగాఁ జూపించినాఁడు. అప్పకవి పద్యమునందలి మొదటి పాదమునందు గణానుసారముగా సంధి చేయకయు, సంధిచేసియుఁ బ్రయోగించినాఁడు. “అప్ప అయ్య అన్న అరు నవ్వ అమ్మక్క” ఇందలి మొదటి మూఁడు పదములు సంధిచేయనివి. తరువాతి రెండు పదములు సంధిచేసినవి. ‘అరునవ్వ’ విషయమును దరు వాత తెలిపెదను. “అమ్మక్క” ఇందు రెండు పదములున్నవి. వక్షమూడి వారు మొదటి మూఁడు పదములు మాత్రము విడదీసి చూపించి (‘అరు నవ్వ’ అనునది యేకపదముగనే చూపించి రనుకొండి) ‘అమ్మక్క’ అను సంధిచేసిన పదమును జూపింపని కారణమేమి? తాము ప్రతిపాదించిన విషయమునకు బాధాకరముగా నుండుననియా? అమ్మ+అక్క అని రెండు పదములుగదా. అప్పకవి కట ఇంద్రగణములు కావలసి వచ్చినవి. అందుచే ‘అమ్మక్క’ అని సంధిచేసి ప్రయోగించినాఁడు. అమ్మక్క (అమ్మ+అక్క) అనునదియే మొదట ప్రయోగించినట్లైన అమ్మ అక్క అన్న అరునవ్వ అయ్యప్ప: అని విసంధికముగ ప్రయోగించి యుండెడి వాడే. తేలిక సారాంశమేమన అకారాంత పదములైన అయ్య, అప్ప, అన్న, అమ్మ, అక్క, అవ్వ, అను పదములను గణానుసారముగా సంధి చేయవలసినచోట సంధిచేసి అక్కటలేనిచోట విసంధికము గనే ప్రయోగించినాఁడు. సంధిలేనిచోట యడాగమము నేసియు ప్రయోగింపవచ్చును బాధలేదు. ఇక ‘అరునవ్వ’ అను విషయమును బరిశీలింతుము.

‘అరునవ్వ’ అని యేకపదముగనే గోపాలకృష్ణయ్యగారు చూపించిరి. అట్లందుకుఁ జూపించిరో బోధపడకున్నది. తెలియకయా? లేక స్ఫురింపకయా? అది రెండు పదముల కూడిక కదా. అరును+అవ్వ=అరునవ్వ—అని సంధి. తిమ్మ+అరును=తిమ్మరును, ‘అరును’ అనునది

ఉకారాంత పదము. ఇది తప్పక సంధిచేసి ప్రయోగింప వలసినదే. అరుసు+అవ్య=అరుసవ్య—అని యప్పకవి సంధిచేసియే ప్రయోగించినాడు. ఇట్టి పదప్రయోగములను దీసికొని 'అఱు అనంగ' అను విసంధి దోషపూరితమైన దానికి ప్రోద్బలకముగా నున్నదని గోపాలకృష్ణయ్యగారు చెప్పట అనాలోచితము. తాను ఉకారాంతపదమును (అఱు+అనంగ) విసంధికముగాఁ జూపించుచు బహుళముగా సంధిచేయుట కవకాశమున్న 'అప్ప అయ్య అన్న' అను పదములు సంధి చేయలేదు చూడుఁడు అని చెప్పట చాల పొరపాటు తన 'అఱు+అనంగ' అను ప్రయోగమునకు 'అరుసు+అవ్య' అని విసంధికముగా నప్పకవి ప్రయోగించిన నహాయకారి యయ్యెడిదే. కాని యప్పకవి విసంధికముగా నెట్లు ప్రయోగించును! అనంతఁడును అప్పకవి చెప్పినట్టిదితనఛందోదర్శనమునందు సంధిచేసి ప్రయోగించినాడు.

గీ॥ ఒరుల నన్నమ్మ యనుచోట నూఁదఁబడక

ద్వివిధమగుఁ బ్రభు నామాంత విరమణంబు

మహినయోధ్యకు రాజు రామన యనంగ

నతని పట్టపుదేవి సీతమ యనంగ.

(అనంతఁడు లక్షణమునందు 'అన్నమ్మ' (అన్న+అమ్మ అని రెండు పదములనే చెప్పినప్పటికీ ఉపలక్షణముగా అయ్య అప్ప మొదలైన పదములను గ్రహింపవలయును) అనంతమాత్యుడు పై పద్యమునందు విశేషముగా అన్న, అమ్మ లను పదములను నిర్దేశించి చెప్పుచున్నను విసంధికముగాఁ బ్రయోగింపక సంధిచేసి ప్రయోగించినాడు. విశేషముగా శబ్దమును నిర్దేశించి చెప్పినపుడును, అనంతఁడు—అప్పకవి లాక్షణిక ద్వయమును సంధిచేసి ప్రయోగించిరి కాని యట్టి తావుల గోపాలకృష్ణయ్యగారు చెప్పినట్లు విసంధికముగా ప్రయోగింపలేదు. దీనిని బట్టి 'అఱు+అనంగ' అను గోపాలకృష్ణయ్యగారి నవరణ దోషభూయిష్ఠము

గావున నయ్యది సరికాదు. ఇట్టి దోషపురాతనమైన ఏయోగమును అనంతకు సంబంధింపబడిన బ్రహ్మమునేసి అనంతుడును 'అఱు అనంగ' అనియే వ్రాసి యుండుననియు నయ్యది వినఁది దోషముగా నెంచి యజ్ఞులు దిద్దివైచి యుండుననియు మా యాశయము" అని వడ్ల మూడి వారు వ్రాయుట మహాశ్చర్యము. ఇఁక మా యభిప్రాయమును దెలిపెదము.

“అఱు అనంగను బోవు ననర్థమైన” అని యుండవచ్చును. ‘అఱును’ అను తద్ధర్మార్థక రూపమును గ్రహించితిమి దానికి అర్థము బోవును, నశించును అని. అఱు ధాతురూపము లన్నియు (రూపు+అఱు, రూపు+అఱె, రూపు+అఱెను, రూపు+అఱును మొదలై నవి) నిత్య సమానయతులుగాఁ జెల్లును.

5 పురుష సింహా యనంగ.

గీ॥ ఓలిఁ బురుషసింహా యని యుగ్గడించు
చోటఁ దా సింహ ఇవపురుషో యనంగఁ
దనరు విగ్రహచుగుట నుత్తరపదోప
మా సమానమండ్రీని శాస్త్రమహిమవిదులు.

ఛందో॥ ఆ 4. ప 104.

ఇందు ‘సింహ ఇవపురుషో యనంగ’ అనునది చర్చనీయాంశము. “లోపోనమ ఆదికే విసర్గస్య” అను సూత్రముచే పురుషఃలోని విసర్గము లోపింప వలసియుండఁగా “నమశ్శబ్ద విసర్గస్య లోప ఓత్వమ పీష్వతే” అను సూత్రముచే అనుకరణమునందు నమశ్శబ్దమునందలి విసర్గకు ఓత్వము వచ్చినట్లు పురుషఃలోని విసర్గకు కూడ ఓత్వము చెప్పఁబడి యుండును. అదియును గాక వ్యాకరణ నియమము లంతగా నిట్టి తావు లందు పట్టించులేదేమో. ఎందువలనన చిన్నయసూరి తన బాల వ్యాకరణమునందు పదు+కదులు—పేరు+కదులు...పడ్వాదులు, పేర్వా

దులు అని తెలుగు సంస్కృత పదములకు యణా దేశసంధి చేసినాడు. వ్యాకరణ శాస్త్రమునందే యవి వ్యాకరణ దోషములుగా నప్పుడు, ఛందశ్శాస్త్రమునందలి దోషములు, దోషములు కానక్కఱ లేదు. అనుకరణమునందు వినర్గకులోపము రావలసియుండ ననుశ్చబ్దమున వలె ఓత్సమువచ్చి “సింహ ఇవపురుషో యనంగ” అని యయినది. ఇయ్యది యిట దోషముగాదు కాని విశేష ప్రయోగమని చెప్ప వలయు.

ఈ విషయమును గూర్చి శ్రీ వడ్లమూడి గోపాలకృష్ణయ్యగారిట్లు వ్రాయుచున్నారు. “పురుషసింహః అనియు, సింహ ఇవపురుషః అనియు వినర్గాంతములుగ నే యుంచవలయును. పురుషసింహః, సింహ ఇవపురుషః అని యీ పదములు పాఠకుల సులభబోధకై విశేష నిర్దేశము చేయుచుండుట కతన వినర్గలోపము (అనుకరణము చేయకయ) చేయక యుంచెనని చెప్పనగు. పదముల ప్రత్యేకతో నిర్దేశించు తటి సంధి కార్యములు కలుగకుండుట దోషముకాదు. దీనికి అప్ప, అయ్య, అన్న, అనివినంధికముగానప్పకవీయము త్ప్ర, 221 లో వ్రాయొగించుటయే వ్రాబల సాక్ష్యము. (చూడుడు ఆ, నా, ప, పత్రిక స 39 సంచిక 1-2) కాగా పురుషసింహః సింహఇవపురుషః అని వినర్గాంతములుగ నుండుటయు సంభవమే. ఎంతైనను నర్థసందర్భమున వానిని వినర్గాంతపదములుగఁ దీయవలయు సంతియకాక యోదంతములగుట అంతగాఁ బ్రసిద్ధముకాదు. (ననుశ్చబ్దము తప్ప) ఏతత్కారణములుగా వానిని ఓదంతములుగఁ గాక వినర్గాంతములుగా నుంచుటయే లెన్న యని మా యభిప్రాయము.

పురుషసింహో, సింహఇవపురుషో అనుటలో లేని సారస్వము పురుషసింహః, సింహఇవపురుషః అనుటలోనే మిక్కిలి యుండఁగలదు.

సింహాశ్వివ పురుషః, పురుషసింహః అని వినగ్గాంతములుగా సర్వజన వ్యవహార ప్రసిద్ధముగాన అనంతరుడు నట్లే లిఖించి యుండునేమో.”

సూత్రప్రాయముగాఁ జెప్పవలయునంటే శ్రీ వడ్లమూడి వారి విమర్శ “బూకరింపుల బుంగ” అని చెప్పనగు. వారి విమర్శపై మా విమర్శ పరికింపుడు. శ్రీ గోపాలకృష్ణయ్యగారు ఓదంతముల కంటె వినగ్గాంతములందెయెక్కువ సారస్యముండుననియు, పాఠకుల సులభబోధకై విశేషనిర్దేశము చేయుటకతన వినగ్గలోపముసేయక యుంచెననియు పదముల ప్రత్యేకముగా నిర్దేశించుతఱి సంధి కార్యములు చేయకుండుట దోషముకాదనియు, జెప్పి దానికి నుదాహరణముగా అప్పకవీయము నందలి అప్ప, అయ్య, అన్న అను ప్రయోగములను జూపించిరి. కాని యివెంతయు దూరాలోచనలేక చెప్పిన వాక్యములు. ఏలన అనంతరుడు యతిస్థానములో దానిని ప్రయోగించి యున్నాఁడు. చూడుడు. “చోటఁ దా సింహాశ్వివ పురుషోయనంగ” చోటలోని చోవర్ల మునకును, పురుషోలోని షో వర్ల మునకును యతి వేయఁబడినది. దీనిని వినగ్గాంతముగాఁ జేసిన యతి తప్పునుగదా. దీనిని బట్టి యనంతుని ప్రయోగము వినగ్గాంతము కాక ఓదంతమేకదా. అదియును గాక “స్థితస్య గతిశ్చింతనీయా” అని కదా పెద్దల వాక్యము. దానికి భిన్నముగాకవికి దోషము లంటఁగట్టుట మహాపహరము. అనంతుని మతమున నవి ఓకాగ్గాంతము లనియు సమశ్శబ్దమువలె నట చెప్పికొనుట లెస్స యనియు మా యభిప్రాయము. “పదముల ప్రత్యేకతతో నిర్దేశించుతఱి సంధి కార్యములు కలుగకుండుట దోషముకాదు” అని చెప్పి దానికి నుదాహరణముగా అప్ప అయ్య అన్న అను పదములను జూపించుట అనాలోచితము. దీనిని మేము “అటు+అనంగ” అను విషయము దగ్గజ విపులముగాఁ జర్చించి దూరాపస్త్రము కావించితిమి, అచ్చోటఁ బరికింపుడు.

జీవనదర్శనము

శ్రీ పద్మపర్తి చలపతిరావు

ఉ. పట్టణమందుఁ గాపురముపాల్యడి, యర్వదిరాళ్ల నౌకరీ
పుట్టగ-నద్దియున్ గలిమి పో, యని యాలుమగండ్ల మగచముల్
పట్టని యద్దెకొంప గదులన్ గదిపెట్టియలోని దిన్న, తె
ట్టట్టులు పిల్ల జెల్ల లొక్కటె, యిటుకాటమునందు నుండెదన్.

చ. పడమటినుండి దక్షిణమువారుగ, వంపయి, చూరువాలుగాఁ
గడఁగిన విచ్చువాయి యడకత్తెరవాటపుఁబంచపాళినిన్
బడకకు వంటకున్ గుదురుపాలుగఁ బాటగు కాపురమ్ము, బి
ట్టడికెడు గుండెపై రగులుచుండెడు కంపటి సోదె వెట్టెగన్.

ఉ. మూలకు నట్టిటుల్ గలవు పో, కిటికిల్ చెఱిచెంప, నూరుపుం
గాలుల కాకపోకలకుఁగా, రహదారులు, వానికిఁ గులా
బీలతకూన లాని, పయిపెచ్చులుగాఁ దలలెత్తి, ముద్దులౌ
పులముగాలతో మురిసిపోవునో ! న న్లని నవ్వులాడునో !

ఉ. ఆ నిలువెల్ల ముండ్లవరుసై గగురించిన పచ్చిపూపతౌ
మేనుల సోగతీగ లవి మీఁచులువోయిన నాచు యాసలన్
తేనెలు చేది చేది, దిగదీతలువోయిన తీపు లూటలై
సోనలువాఱ, నా బ్రతుకుఁ జొక్కులువెట్టును నాఁడు నేడుగా.

ఉ. జుమ్మనుచున్ నిగానిగలు చూపెడి ఆత్మల తెక్క లార్చుచున్
దుమ్మెద యొక్క డాపువులతో నెకసక్కెము లాడిపోయె, నా
కమ్మని గుండెలోఁ దిగిచి కట్టిన తీగెలు లేఁగి, యేమిటో
నన్నగరాని పాటలు వినంబడె, వీణియమెట్లుమీటుగా.

ఉ. ఆయెనో ! లేదో ! తెప్ప పడునంతటి యంతరమేని, నింతలో
నా యిలువారి యాడపడు చప్పుక తారుచు వచ్చి, కొప్పు న
ట్టే యర వంచి గోటి కొనశేవఁ బుటుక్కునఁ బూలు త్రుంచి, యి
ట్టే యిటికించి దూముడిని డిక్కునఁ డక్కున దూఁప లోనికీక.

ఉ. కొప్పుతలల్ దిగాలుపడి క్రుంగులు వోయిన కన్నె తీవ తా
గిన్ననలేని మోవులయి కెందలిరాకులు తల్లడిల్లి, నా
సమ్ముఖముగ గమంగొనఁగఁ జాలక, యా తొడిమల్ పదేపదే
చెప్పులు వాఱఁగా, సమరసీకృత యయ్యెను నాకుఁ, జెంగటక.

ఉ. తా విట లేదు నీకు సరచాపడ, జీవనమాధవీలతా
యావన మాధురీ ! తొనకుఁలాడకె ! యిన్నపెనాన నీటి బొ
ట్లావిరులై పొగల్ పొగయు నట్టులై యింకులువాటిపోదు, వీ
భావలయంబునక బడినఁ బూదియ కాని మతేది లే దిఁకక.

ఉ. కొట్టిరి గంట తంగురని కోవెలలోన, నటే-తటాలునక
దట్టెను దల్పు. నిల్లు గల దైవము “బాడుగ దె”మ్మటంచు, నా
కట్టెదుటక నిలంబడియెఁ గాలుని దండము నిట్టేదె-యీ
తట్టెన నిల్చి స్థిలలకుఁ దల్లియు-నేవియు నింట లేవనెక.

మూఁడవ శ్రీమదాంధ్ర వేదశాస్త్రపరిషత్సభలు సన్మానములు

సెప్టెంబరు 1, 2 తేదీలలో కాకినాడ వేణుగోపాలస్వామివారి యాలయములో బ్రహ్మశ్రీ ఉప్పలూరి గణపశాస్త్రిగారి యధ్యక్షతను శ్రీమదాంధ్ర వేదశాస్త్రపరిషత్సభలు జరుపబడెను. బ్రహ్మశ్రీ వారణాసి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు సభాపారంభము చేసిరి. కవికంతీరవ, కవి మూర్ధన్య కాకరవర్తి కృష్ణశాస్త్రిగారిచే స్వాగతపద్యరత్నములు చదువ బడెను. బ్రహ్మశ్రీ బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి శ్రీ కడియాల సీతారామ శాస్త్రి శ్రీ కొల్లూరి సోమశేఖరశాస్త్రి శ్రీ రేమేశ్వ సూర్యప్రకాశ శాస్త్రి శ్రీ జటావల్లభుల పురుషోత్తము శ్రీ పుల్ల ఉమామహేశ్వర శాస్త్రి శ్రీ కుప్పా శివరామభైరాగిశాస్త్రి వేదపురుష శ్రీ శ్రీవాద సుబ్బావధానులు శ్రీ పిడపర్తి కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి శ్రీ లంక నరసింహ శాస్త్రి శ్రీ వాజపేయాజుల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి వేదశాస్త్రప్రాముఖ్య తనుసూర్చి పండితపామరులకు సుబోధక మగునట్లు ఉపన్యసించిరి. సభలో బుర్రప్రముఖులందరు పాల్గొని జయప్రదముగా నడిపిరి. స్మార్త పరీక్ష జరిపి పట్టా లీయబడెను. సభలో 19 శాస్త్రపండితులు 16 ఘనాచారీలు 6 ఆహితాగ్నులు 140 క్రమపాతీలు 100 మంది మధ్య తరగతివారు సన్మానింపబడిరి. పండితులకు రు 12, ఘనాచారీలకు రు 10, ఆహితాగ్నులకు రు 6, క్రమితులకు రు 4, మధ్యతరగతులవారికి రు 1-8-0 సన్మానములు జరిగెను. మంగళముతో సభ ముగిసెను.

కలగ వీరరాఘవులు

శ్రీమదాంధ్ర వేదశాస్త్రపరిషత్తు

కార్యదర్శి.

స్వాగతము

(కవిమూర్త్య - చాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రిగారు.)

శ్లో. యా భూమతత్త్వం వివృణోతి గుహ్యం
చతుర్మహావాక్యగుహసు లీనం
మే వేదమాతా జనిమృత్యురూపం
సాంసారికం తాప మపాకరోతు.

భో భో వేదవేదాంగచారంగతాః !

శ్లో. భవదీయమహాపుమాకృతీ
వధునా సాద్య సభా ముపాగతా
చక్షురాగమభారతీ స్వయం
ఫలవత్ స్వాగతికత్వ మద్య మే.

శ్లో. మాన్యా యూయం యత్ శ్రి పగతః పదాబ్జైః
ధన్యా జాతా కాకినాడాపురీ మే
ధన్యా నూనా వ్యాపినీ చాంధ్రభూమీ
ధన్యాఖండా భారతీయా ధర్మతీ.

శ్లో. దేశే పరప్రాభవపీడ్యమానే
కుక్షౌ వినిష్క్రిప్య భవద్భి రేవ
గోపాయితం వేదచిరత్నరత్నం
జానే న జానం కథ మి త్యవర్ణమ్.

శ్లో. భో ! భో ! వేదవిదాంవరా ! శ్శుభకరాః ! కామ్యురత్నాకరాః !
పారప్రాక్తనపుణ్యలేశవశతః ప్రాప్తాః పురీం మామకాం

అజ్ఞే) వోపవిశంతు-సామనిగమం గాయంతు-సంసత్కృతాం
స్వీకుర్వం త్వసి సత్కృతిం తనుతమాం-తువ్యంతు భూమిసురాః

శ్లో. వేదే ననంతే నాదా
విశ్వశ్రేయసి నిధావితం సర్వమ్
భవతాం వేదో నధీనో
నో వక్తుం శక్యతే భవన్మహిమా.

శ్లో. బ్రహ్మశో నవసంఖ్యాకాః
వృధే త్యాఖ్యాంయికా న చేత్
అసంఖ్యాకా ముఖాంభోజ
వాగ్దేవీకా వసం త్యమీ.

శ్లో. యాష్మాకీన మహామఖాచరణత స్సస్యామకూలం పయః
పర్జన్యః పరితో నభివర్షతు-జనా జీవంతు సౌఖ్యోన్నతాః
దీర్ఘాయుర్ధనధాన్యభోగకలనాభోగై-స్సదా పాల్వతాం
ధీమన్మంత్రిభి రాస్తికై రభినవై శ్రీభారతీయావసి.

1-9-1956, }
కాకినాడ నగరీ. }

ఏవం వినీతః స్వాగతికశ్చ
కా. కృ. శాస్త్రి.

ర చ యి త ల కు వి జ్ఞ ప్తి

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికలో ప్రచురించుటకు మీచేఁ
బంపఁబడు వ్యాసములను-పద్యములను గ్రాంథికభాషలోననే విర
చించి, విడియక్కరములతో వినంధులు లేకుండునట్లుగ పత్ర
మున కొకవైపుననే లిఖించి సకాలమున మా పరిషత్కార్య
లయమునకుఁ జేరునట్లు పంపఁగోరెదము.

అమూల్యములగు మీ గద్య పద్య కవిరచిత నాంధ్ర
శారదాదేవి నారాధించి భాష నుద్ధరింప రచయిత్ర మహాశయులు
పౌనఃపున్యముగఁ బ్రార్థితులు.

ఇట్లు

సంపాదకుఁడు.

सुबोधिनी सहित माध्यमिक कारिकाः

प्रथमं प्रकरणम्

नत्वा गुरुपदद्वन्द्वं तनुते सोमधैत्यरः
नागार्जुनप्रणीतानां कारिकाणां सुबोधिनीम् ॥
क माध्यमिकसिद्धान्तः क चाज्याज्या वसतिर्नम
तथापि गुरुपादानां चरणे चरणे मम ॥

अथ तत्र भवत्यज्याज्याकार्यः माध्यमिक सिद्धान्तं
कारिकाभि रूपविबद्ध आदौ प्रेक्षात्त्रयवृत्तये सप्रयोजन मभिधेयं
गुरुमस्तकादपूर्वक मुपनिबध्नाति ।

अनिरोधमित्यादिना —

अनिरोध मनुत्पाद मनुच्छेद मन्नाभवतम् ।
अनेकार्थ मनामार्थ म्नामम मनिर्गमम् ॥
यः प्रतीत्य समुत्पादं प्रपञ्चोपशमं शिवम् ।
देशकमास संपुटं स्वं वन्दे वदतां वरम् ॥

यः प्रतीत्य समुत्पादं देशयामास, वदतां वरं, तं वन्दे
इति योजना । अत्र चानिरोधाद्यविशेषणविशिष्टः प्रतीत्य
समुत्पादः कमिषेकः, सर्वप्रपञ्चोपशमसंशयं शिवं परनिर्वाणं
प्रयोजनम् । वदतां वरं जित्वा नैव मुरा वितरमिराकरजपूषिक
समस्तस्यापमपटीयस्त्वं प्राप्स्यस्य वं वदितम् । प्रतीत्य समुत्पादो
नामः, कारणं प्राप्य कार्य समुत्पादः, सकारणमाद्योत्पत्तिरिति
वाक्यम् । एते कारित्वकहेतुः विषयहेतुः संपुटस्य प्राधान्यां
विनिबद्धम् । तथा जित्यर्थः । एवं च कारित्वं विशेषितं संपुटं

वेदान्तिनां मतानि प्रत्युक्तानि भवन्ति । तथाहि । चार्वाकास्तु
निर्हेतुकं मिदं जगत् कण्टकतैक्षण्यादिवत् स्वभावादेव सिद्ध्यतीति
वदन्ति । वैशेषिकादयः नित्याननित्यांश्च भावानभ्युपगच्छन्ति ।
भावमात्रस्य सहेतुकत्वकथनेनैतानि मतानि प्रत्युक्तानि भवन्ति ।
यथोक्तप्रतीत्यसमुत्पाददर्शने सत्यमचार्याणां भक्षिषेयादिलक्षणस्य
प्रपञ्चस्य सर्वधेवोपरमात् प्रपञ्चस्योपशमोऽस्मिन् सतीति
व्युत्पत्त्या स एव प्रतीत्यसमुत्पादो प्रपञ्चोपशम इत्युच्यते । एवं
चित्तचैत्यानामप्रवृत्तौ शान्तेयव्यवहारनिवृत्तिः । ततश्च जाति
जरामरणादि निखिलोपद्रव निवृत्तिरिति स एव शिव इत्युच्यते ।
अत्र च निरोधस्य प्रथमं प्रतिषेधः, उत्पादनिरोधयोः पौर्वापर्य-
नियमो नास्तीति सूचयितुं, अतएव वक्ष्यति पूर्वं 'जातिर्यदि
भवे' इत्यादि । ततश्च नार्थनियमः । पूर्वमुत्पादेन भक्षितव्यं,
पश्चादनिरोधेनेति । निरोधो नाम क्षणमन्वः । उत्पादनमुत्पादः ।
आत्मलाभ इति यावत् । उच्छेदो नाम प्रबन्धविच्छेदः । शाश्वतः
सर्वकालस्थायी । एकार्थो नामाभिन्नार्थः । भिन्नार्थ एव नानार्थः ।
आगतिरागमनम् । निर्गतिर्निर्गमनम् । प्रतीत्यशब्दः, प्राप्ताव-
पेक्षायां च वर्तते । समुत्पूर्वः पदः प्रादुर्भावे । तथाच हेतुप्रत्यय
सापेक्षः, भावानामुत्पादः, प्रतीत्यसमुत्पाद इत्युच्यते ।

केचित्तु प्रतिर्वीप्सार्थः, इत्यशब्दः क्वचित्तान्तः विनाशा-
र्थकः, तथा च प्रति क्षणविनाशिनां समुत्पादः प्रतीत्यसमुत्पाद
इति वर्णयन्ति ।

अन्ये तु प्रतिर्वीप्सार्थः, एतिःप्राप्त्यर्थः, तथाच तांस्तान्
प्रत्ययान् प्राप्य भावानां समुत्पादः, प्रतीत्यसमुत्पाद इति
वदन्ति । सर्वथापि सकारणभावोत्पत्तिं न व्यवस्यति प्रतीत्य-
समुत्पादः ।

ननु चोत्पादादीनां प्रतिषेधः, सर्वज्ञमार्गां शून्यत्वप्रति-
पादनार्थमारब्धवानाचार्यः । सति चैवं, यन्मृषा न तदस्तीति,

न सन्त्यकुशलानि कर्माणि, तदभावाच्च सन्ति दुर्गतयः, एव न सन्ति कुशलानि कर्माणि, तदभावाच्च सन्ति सुगतयः, तयो रभावाच्चास्ति संसारः, तथाच सर्वारंभवैयर्थ्यं प्राप्नोति । संवृतिसत्त्वापेक्षया सत्याभिनिवेशिनो लोकस्येयं मृपार्थता भावा नाऽमुपविद्यतेऽस्माभिः । न चैते कृतकृत्या आचार्याः, परमार्थतः किञ्चित् पश्यन्ति, यन्मृषा वा, अमृषा वा स्यात् । अपिच येन हि सर्वधर्माणां मृषात्वं परिज्ञातं, न तस्य संसारः कर्माणि वा सन्ति । नाप्यसौ कस्यचिद्धर्मस्यास्तित्वं, नास्तित्वं वा पश्य- तीति न तस्योपदेशोयम् । यस्तु मायानाटके मायानिर्मितां स्त्रियं दृष्ट्वा रक्तो भवति, ततश्च तामेव स्त्रियं मनसि कृत्वा तद्धिन्ताक्रान्तमानसः दुःखं मनुभवति । तादृशं पुरुष मुद्दिश्याय माचार्याणां मुपदेश इत्यलम् । वस्तुतस्तु यः प्रतीत्यसमुत्पादः शून्यतां, तां प्रचक्ष्महे इति वक्ष्यमाणरीत्या शून्यतैव प्रतीत्य समुत्पादः । तस्याश्चानिरोधादिकं सर्वं मुपपद्यत एव ।

इदानीं निरोधादिविशेषणविशिष्ट प्रतीत्य समुत्पाद प्रतिपिपादयिष्या, उत्पाद प्रतिषेधेन निरोध प्रतिषेधे सौकर्यं मन्य मानः आचार्यः प्रथमं मुत्पादप्रतिषेधं मारभते । 'न स्वत' इत्यादिना तत्रपरैः परिकल्प्यमानः उत्पादः स्वतो वा कल्प्यते, उत परतः, उक्तोभाम्याम्, आहोस्वि दहेतुकः कल्प्यते । सर्वथा पि नोपपद्यते । तथाहि ।

न स्वतो नापि परतः न द्वाभ्यां नाप्यहेतुतः

उत्पन्ना जातु विद्यन्ते भावाः कचन केचन ॥

१

अत्र जातिवैयर्थ्यस्य कदाचिद्वैयर्थ्यः । कचनशब्दः आधार- परः । ततश्च स्वतः उत्पादो भवति, नैव जातु विद्यन्ते कचन

केचनेति सम्बन्धः । एवं प्रतिज्ञात्रयमपि योजनीयम् । नैव स्वत उत्पद्यन्ते भावाः । कुतः, - “तस्माद्धि तस्य जनने, न गुणोऽस्ति किञ्चित् । जातस्य जन्म पुनरेव च नैव युक्तम्” इत्यादिना अन्यत्र दूषितत्वात् । ननु भावानां स्वतः उत्पत्तिरिति चेत् परतः उत्पत्तिः प्राप्नोतीति चेन्न प्रप्नोति । कथम् । परस्यैवाभावात् । एतच्च “नहि स्वभावो भावानां प्रत्ययादिषु विद्यते, स्वभावेऽविद्यमाने तु परभावः कुतो भवेत् ।” इत्यत्र प्रतिपादयिष्यते । किञ्च, ‘अन्यत् प्रतीत्य यदि नाम परो भविष्य, ज्ञायेत तर्हि बह्वलः शिखिनोऽन्धकारः । सर्वस्य जन्म च भवेत्खलु सर्वतश्च, तुल्यं परत्व मखिले जनकेपि यस्मात्” इत्यादिना अन्यत्रापि परतः भावानां मुत्पत्तेरुद्दिष्टत्वाच्च । द्वाभ्यामपि नोत्पद्यन्ते भावाः । उभयपक्षोक्तदोषानतिलङ्घनात् । “स्या दुर्भाभ्यां कृतं दुःखं । स्या देकैककृतं भवेत्” इत्यत्र दूषितत्वाच्च । “अहेतुतोऽपि नोत्पद्यन्ते भावाः । हेता वसति कार्यं च कारणं च न विद्यते” इत्यादिना वक्ष्यमाण प्रकारेण दूषणप्रसंगात् । किञ्च । गृह्येत नैव च जगद्यदि हेतुशून्यं स्याद्यद्देव गगनोत्पलगन्धवर्णा” वित्यादिना अन्यत्रोक्तदोषप्रसंगाच्च ।

ननु स्वतः, द्वाभ्यां, अहेतुतः, भावा नोत्पद्यन्ते, इति यदुक्तं तदङ्गीक्रियते । यदपि परतोऽपि भावा नोत्पद्यन्ते इति तदुक्तं । कुतः भगवता परभूता एव भावानां मुत्पादकाः निर्दिष्टाः । तुयादि ।

चत्वारः प्रत्यया हेतु श्रालंबन मनन्तरम्

तथैवाधिपतेऽयं प्रत्ययो नास्ति पञ्चमः

२

निर्वर्तको हेतु रिति लक्षणात् योहि यस्य निर्वर्तकः
स तस्य हेतुप्रत्ययः यथा बीजं मङ्कुरस्य, उत्पद्यमानो भावः,

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక

ప్రతిష్ఠాపకులు :

శ్రీ శ్రీ శ్రీ రావు వేంకటకుమార మహాపతి సూర్యారావు బహద్దరువారు
సి. బి. ఇ. డి. లిట్., పితాపురము మహారాజులుంగారు.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజువారు.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజువారు.

ఉద్ధారకులు :

శ్రీ రాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు,

(జమీందారు - ఉయ్యూరు ఎన్టీలు)

అధ్యక్షులు :

“మహామహోపాధ్యాయ, కళావ్రహ్మ, కవిసార్వభౌమత్యాదివిరు
దాంకితు లగు శ్రీ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు.

కార్యదర్శులు :

సాహిత్య శిరోమణి, ఉభయభాషాప్రవీణ, శ్రీ చతుర్వేదుల

సత్యనారాయణగారు ఎం. ఏ. బి. ఓ. యల్.

శ్రీమాన్ ప్రతివాదిభయంకర పార్థసారథిగారు, బి. ఏ., యల్. యల్. బి.

కోశాధ్యక్షులు :

శ్రీమాన్ ప్రతివాదిభయంకర పార్థసారథిగారు, బి. ఏ., యల్. యల్. బి.

కార్యనిర్వాహక వర్గము :

శ్రీ కోకా శివనాథశాస్త్రిగారు.

శ్రీ రా. సా. మాదిరెడ్డి సీతారామయ్యగారు, బి. ఏ., బి. యల్.

శ్రీ వేదుల రామచంద్రకీర్తిగారు, ఎం. ఏ. (అనర్కు) బి. ఇడి.

శ్రీ భమిడిపాటి సూర్యనారాయణశర్మగారు.

వ్యాకరణ విద్యాభాషాప్రవీణ, శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు.

శ్రీ కవికలీరవ, కవిమూర్త్య కాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రిగారు.

ఐతిహాసిక సమ్రాట్ శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు.

భాషాప్రవీణ శ్రీ దువ్వూరి సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు.

మధురవింతావిశరద,

శ్రీ ఎండమూరి వేంకటరమణగారు, యం. ఏ., బి. ఇడి.

శ్రీ జయంతి బుచిరామశర్మగారు.

